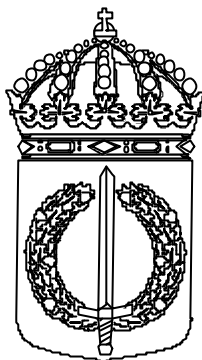

Datum
01-06-18

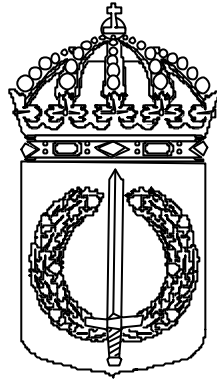
Beteckning
19 100:1016

FÖRSVARSHÖGSKOLAN

C-UPPSATS

<i>Författare</i> Major Per Dahlgren	<i>Förband</i> PB 9	<i>Kurs</i> ChP 99-01
<i>FHS handledare</i> Lars Ulfving		
<i>Uppdragsgivare</i> FHS, Operativa institutionen	<i>Beteckning</i> 19 100:1016	<i>Kontaktman</i>
<u>ÖVERRASKNING – krigskonstens viktigaste princip?</u> <u>En ansats att klargöra överraskningens natur</u>		
Abstract <p>C-uppsatsen avhandlar överraskning, en av grundprinciperna för krigföring i den svenska operativa- och högre taktiska markstridsdoktrinen. Strävan med uppsatsen är att klargöra de grundläggande faktorer som överraskningen kan sägas bestå av samt att skapa en modell av faktorernas inbördes förhållande och ömsesidiga beroende, syftande till att på ett avgörande sätt överraska motståndaren.</p> <p>Den empiriska undersökningen sker genom en analys av fem erkända militärteoretiker. De grundläggande faktorer för överraskning som framkommer efter analysen, prövas mot praktiska operativa verksamhet i en begränsad fallstudie. Faktorernas framtida giltighet hypotesprövas i en studie som utgår från två hypoteser om Dominant Battlespace Awareness.</p> <p>Avslutningsvis förs en diskussion om hur utbildningen av svenska officerare bör utvecklas för att på ett bättre sätt än idag, möjliggöra ett operativt agerande, syftande till att nå ett avgörande genom att utnyttja överraskning på taktisk nivå.</p>		
Nyckelord: Svensk markstridsdoktrin, Operativ nivå, Överraskning, Vilseledning, Planering/Genomförande, Utbildning.		

FÖRSVARSHÖGSKOLAN

C-UPPSATS

<i>Författare</i> Major Per Dahlgren	<i>Förband</i> PB 9	<i>Kurs</i> ChP 99-01
<i>FHS handledare</i> Lars Ulfving		
<i>Uppdragsgivare</i> FHS, Operativa institutionen	<i>Beteckning</i> 19 100:1016	<i>Kontaktman</i>
<u>SURPRISE – The most Important Principle of the Art of War?</u> <i>An attempt to elucidate the characteristics of surprise at an Operational and Higher Tactical Level</i>		
Abstract: This thesis deals with surprise, one of the basic principles of war in the Swedish operational land-battle doctrine. The purpose, from a military-theory perspective, is to elucidate the fundamental elements that surprise can be said to be composed of and to create a model of reciprocal relations and mutual dependence, in order to achieve surprise of the adversary in a decisive way. The empirical research will be accomplished by using an analysis of five acknowledged military theorists. The fundamental elements of surprise, which appear from the analysis, will be examined in practical operational operations through a limited case study. The validity of elements in a future military environment will be tested in a discussion about two hypotheses of Dominant Battlespace Awareness. In conclusion, a discussion will be carried out on how the education and training of Swedish officers ought to be more effectively directed than it is today. The aim would be to enable an operational performance, utilising surprise at the tactical level in order to attain decisive victory.		
Keywords: Swedish land-battle doctrine, Operational level, Surprise, Deception, Planning/Operations, Education		

1. INLEDNING.....	3
1.1 BAKGRUND.....	3
1.2 SYFTE.....	5
1.3 FRÅGESTÄLLNING.....	5
1.4 AVGRÄNSNINGAR.....	6
1.5 METOD.....	7
1.6 KÄLLMATERIAL.....	9
2. INTRODUKTION.....	12
2.1 CENTRALA BEGREPP.....	12
2.1.1 Operativ nivå.....	12
2.1.2 Överraskning.....	14
2.1.3 Vilseledning.....	15
2.1.4 Dominant Battlespace Awareness (DBA).....	17
3. KRIGSTEORETIKERS SYN PÅ ÖVERRASKNING.....	18
3.1 SUN TZU.....	18
3.1.1 Sun Tzu's tankar.....	18
3.1.2 Analys av Sun Tzu.....	20
3.2 CLAUSEWITZ (1780 – 1831).....	22
3.2.1 Clausewitz tankar.....	22
3.2.2 Analys av Clausewitz.....	24
3.3 JOMINI (1779 – 1869).....	26
3.3.1 Jomini's tankar.....	26
3.3.2 Analys av Jomini.....	28
3.4 FULLER (1878 - 1966).....	30
3.4.1 Fullers tankar.....	30
3.4.2 Analys av Fuller.....	33
3.5 LIDDELL-HART (1895 – 1970).....	35
3.5.1 Liddell-Harts tankar.....	35
3.5.1 Analys av Liddell-Hart.....	38
3.6 GEMENSAMMA FAKTORER FÖR ÖVERRASKNING.....	40
4. FALLSTUDIE.....	43
4.1 MANSTEINS MOTOFFENSIV VID DONETS-43.....	43
4.1.1 Analys.....	44
4.1.2 Faktorer för överraskning.....	46
4.2 MACARTHURS MOTOFFENSIV I KOREA 1950.....	47
4.2.1 Analys.....	51
4.2.2 Faktorer för överraskning.....	53
4.3 SAMMANVÄGNING AV FAKTORER.....	54
5. HYPOTETISK DISKUSSION AV FRAMTAGNA FAKTORER.....	55
5.1 INLEDNING.....	55
5.2 UNDERSÖKNING.....	55
5.2.1 Möjliggör DBA överraskning?.....	55
5.2.2 Omöjliggör DBA överraskning?.....	58
5.3 RESULTAT.....	60
6. SYNTES.....	62

7. UTBILDNING.....	64
7.1 DEN ENSKILDA OFFICERENS FÖRMÅGA OCH ATTITYDER.....	64
7.2 IMPLEMENTERING VID UTBILDNING AV OFFICERARE	65
7.2.1 Utveckling av metodik	65
7.2.2 Utveckling av tillämpning.....	67
8. FÖRSLAG TILL FORTSATT FORSKNING.....	69
9. SAMMANFATTNING.....	71
10. LITTERATURFÖRTECKNING.....	75
10.1 LITTERATUR.....	75
10.2 INTERNET	76
FIGUR 1: GRAFISK BESKRIVNING AV METODVAL OCH UNDERSÖKNINGSDELARNAS SAMMANHANG.....	8
FIGUR 2: MODELL UTVISANDE ÖVERRASKNINGENS GRUNDLÄGGANDE FAKTORERS INBÖRDES FÖRHÅLLANDE OCH ÖMSESIDIGA BEROENDE.....	62
TABELL 1: UTVISANDE RESULTAT EFTER UNDERSÖKNINGEN AV MILITÄRTEORETIKERNA.....	41

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Överraskning ges stor betydelse i den svenska markstridsdoktrinen¹ som en av fyra särskilt betonade principer: ”För att uppnå **lokal överlägsenhet** skall förhållandet mellan **kraftsamling, överraskning och handlingsfrihet** övervägas vid planering och genomförande av strid... Överraskning eftersträvas alltid och kan uppnås genom att vi håller ett högt stridstempo, vilseleder fienden och/eller uppträder oväntat till tid, rum eller sätt... Detta kräver att vi rätt kan bedöma vilken tid han väntar sig att vi skall göra något... Vi skall undvika att bli förutsägbara genom att variera vårt uppträdande... Överraskning kan förstärkas genom att hans lednings- och underrättelsesystem bekämpas”²

Det som fångat mitt intresse är att jag inte anser att utbildningen vid FHS åter speglar **överraskning eftersträvas alltid**. Min delvis ogrundade uppfattning är att det främst beror på att överraskning är den kanske mest komplexa grundprincipen och att dess natur inte är tillräckligt undersökt ur militärteoretiskt perspektiv, på operativ- och högre taktisk nivå. Komplexiteten i **överraskningens natur** utgörs av att principen spänner över ett vidare område än vad andra principer kan sägas göra. AR 2 tangerar delar av denna komplexitet i citaten...vi rätt kan bedöma vilken tid han väntar sig att vi skall göra något...och...Vi skall undvika att bli förutsägbara.... Det tyder på att den svenska markstridsdoktrinen anser riktiga underrättelsebedömningar om motståndarens (felaktiga) underrättelsebedömningar som den kanske viktigaste faktorn för att medvetet skapa överraskning. Om denna slutsats är riktig, är den logiska följden av de idag utnyttjade procedurerna och processerna vid planering och genomförande av högre taktisk och operativ verksamhet, att vi aldrig kan uppnå överraskning. Underrättelseavdelningarna arbetar i huvudsak med att klarlägga det faktiska motståndarläget och med bedömningar av vilka framtida handlingsmöjligheter motståndaren har – det görs mig veterligen sällan eller

¹ AR 2 (1995) får här vara gällande som svensk markstridsdoktrin på såväl operativ- som högre taktisk nivå, då det för närvarande inte finns någon doktrin för den operativa nivån.

² Ibid, sid 45

aldrig bedömningar av motståndarens uppfattning om vår förmåga. Denna bedömning efterfrågas heller aldrig av beslutande chefer.

Ovanstående beskrivning leder till att en förändring av processer/procedurer bör ske för att överraskning av motståndaren skall ges högre prioritet vid utbildning, och bli verklighet vid planering och genomförande av operativ-/högre taktisk verksamhet. Det äger sannolikt sin riktighet, men jag anser att det är av än större vikt att den enskilde officeren har rätt attityd till överraskning. Avkrävs inte originalitet och överväganden om överraskningsmöjligheter under utbildning och övningar, kommer det förmodligen inte att inträffa i realiteten heller. För att åstadkomma denna förändring, anser jag det vara av stor vikt att klarlägga vilka faktorer som bör övervägas vid planering och genomförande av operationer syftande till att överraska en motståndare. Det är först när det finns en gemensam utgångspunkt för- och definition av överraskning som en meningsfull diskussion kan föras. Utgångspunkten bör dessutom vara anpassad till ett svenskt operativt perspektiv på överraskning. De svenska krigsfallen utgår från att en tänkt angripare, genom (överraskande inlett) strategiskt överfall eller anfall, tar initiativet. Den operativa nivåns uppgift blir då att, utifrån en inledningsvis defensiv operation, återta initiativet från en till antal sannolikt överlägsen motståndare. De frågor som infinner sig vid en analys av ämnet är flerdagiga och behöver begränsas inom ramen för en C-uppsats. Vissa av dem är besvarade inom bland annat beteendevetenskapen, vilket gör att dessa kan avgränsas bort till fördel för de mer rent militärteoretiska frågorna.

Som förstudie gjordes efterforskningar om vad som skrivits tidigare i ämnet. Jag fann att den militärstrategiska nivån kan sägas vara väl undersökt, där Kam (1988) är en bra utgångspunkt för vidare studier. Problematiken med den tidigare forskningen, är att den i huvudsak avhandlar överraskning på den strategiska nivån och ur perspektivet strategiskt överfall. För att exemplifiera nivån, är den gemensamma faktorn de empiriska fallstudierna, med Pearl Harbour, Frankrike 1940, Yom Kippur, Barbarossa och Nordkoreas angrepp på Sydkorea 1950 som de mest frekventa. Den operativa nivån är inte avhandlad i samma utsträckning, särskilt inte ur perspektivet att motståndarens perceptionsförmåga sannolikt höjts av att det är han som inlett krigshandlingarna.

Den beteendevetenskapliga forskningen om överraskning är omfattande och nivåoberoende, då den avhandlar den mänskliga faktorn. Utan att på något sätt påstå att jag studerat en bred litteratur i ämnet, vågar jag föreslå Jervis (1976) som lämplig litteratur att utgå ifrån, för den som vill fördjupa sig i ämnet. Inom ramen för denna uppsats avhandlas ej denna del av forskningen kring överraskning, annat än i undantagsfall.

För att inte min inställning skall missförstås, vill jag redan nu påtala att det inte är regler för överraskning jag söker. Den rationella skolan exemplifieras väl i ett citat från Clausewitz *"Teorins uppgift är att uppfostra den framtida befälhavarens omdöme; eller snarare att leda honom i hans självuppfostran. Där emot är dess uppgift inte att följa honom på slagfältet"*³ Det jag vill åstadkomma är en grund för och vägledning till ökad förståelse av överraskningsprincipen på operativ nivå och högre taktisk nivå. Min förhoppning är att underlaget skall vara tillräckligt intressant för att skapa fortsatt arbete och diskussion inom ämnesområdet.

1.2 Syfte

Uppsatsen skall främst ses som ett försök att, ur militärteoretiskt perspektiv, klarlägga och hypotespröva vilka faktorer som överraskning på operativ- och högre taktisk nivå består av och om dessa kan sägas vara gällande även i ett framtidsperspektiv. Den är också skriven i avsikt att lägga grunden till en diskussion om hur den operativa- och högre taktiska utbildningen av officerare vid FHS kan utvecklas, för att i högre grad än idag, prioritera att motståndaren på ett för striden avgörande sätt skall kunna bli överraskad.

1.3 Frågeställning

Vilka grundläggande faktorer i begreppet överraskning bör övervägas vid planering och genomförande av operativ-/högre taktisk verksamhet, för att möjliggöra att motståndaren, genom våra åtgärder, på ett avgörande sätt skall drabbas av överraskning?

³ Clausewitz (1995) sid 103

1.4 Avgränsningar

Ett grundläggande antagande för studien är att överraskning kommer att ha en fortsatt betydelse i den framtida svenska operativa markstridsdoktrinen som är under utarbetande. Studien har valts att göras utifrån markstridsperspektiv, främst för att få ett hanterbart undersökningsområde, men också för att författaren har armébakgrund. Den strategiska nivån med möjliga preventiva strategiska överfall avhandlas ej, då detta sannolikt inte är en politiskt accepterad möjlighet för den svenska försvarsmakten. Ej heller avhandlas den överraskning som omedvetet kan uppstå, då det är ett område som ter sig mycket svårt att avhandla ur vetenskapligt perspektiv. Avseende Försvarsmaktens huvuduppgifter är det enbart det väpnade angreppet som ligger till grund för uppsatsen. I de övriga tre huvuduppgifterna kan inte överraskning sägas ha samma avgörande betydelse, möjligen undantaget internationella insatser med fredsframtvängande mandat. I hävdandet av territoriell integritet, stöd av det civila samhället och internationella insatser, undantaget det som nämnts ovan, kan det till och med sägas vara så att ett för motparten överraskande uppträdande inte ens är önskvärt.

Den tidsmässiga avgränsningen kan i huvudsak sägas utgöra sig från VK II till 2020, undantaget den inledande undersökningen och analysen av vad erkända krigsteoretiker ansett om överraskning. Skälen till det relativt omfattande tidsomfånget är främst att kunna hypotespröva de faktorer för överraskning, som framkommer genom analys av militärteoretiker och fallstudier, mot den framtida tekniska informationsinhämtningsförmågan.⁴

⁴ ”Den praktiska nyttan av historia är att återspegla filmen från det förgångna i en nutida materiell projektor på en framtida bildskärm” Liddell-Hart 1925

1.5 Metod

Efter överväganden om metodval anser jag att den militärteoretiska empirin är den väg som är mest lämpad för undersökningsområdet. En kvantitativ komparativ fallstudie av krigsfall med överraskning som avgörande inslag, skulle sannolikt med störst giltighet kunna ge svar på min frågeställning, men sidantalet i en C-uppsats ger inte tillräckligt utrymme för det, varför genvägen att utnyttja kvalitativ analys av vad erkänt goda militärteoretiker skrivit om överraskning och dess grundläggande faktorer väljs. Giltigheten, eller om man så vill validiteten, i de faktorer som framkommer i analysen av militärteoretikerna, vill jag därefter pröva i praktiskt genomförande av operativ verksamhet och i ett framtidsscenario. En, i och för sig mycket begränsad, kvalitativ komparativ fallstudie väljs som svar på det förstnämnda och en hypotetisk diskussion som svar på det sistnämnda.

Metodbeskrivningen blir således:

Inledningsvis avser jag att genom deskriptiv metod klarlägga vad olika erkända krigsteoretiker tillskrivit överraskningens betydelse på högre taktisk och operativ nivå, samt hur de sett på möjligheten att uppnå överraskning, för att därefter, genom kvalitativ analys, undersöka om det kan sägas finnas gemensamma ställningstaganden om faktorer som bör uppfyllas för att motståndaren på ett avgörande sätt skall bli överraskad.

Därefter utnyttjas en deduktiv metod för att genom fallstudier härleda att de grundläggande faktorer som framtagits vid studien av militärteoretikerna äger giltighet i praktiskt genomförande av operativ verksamhet, syftande till att på ett avgörande sätt överraska motståndaren. I fallstudieanalysen är det av stor vikt att även analysera om det finns andra, tidigare ej beskrivna faktorer, som haft inverkan på resultatet.

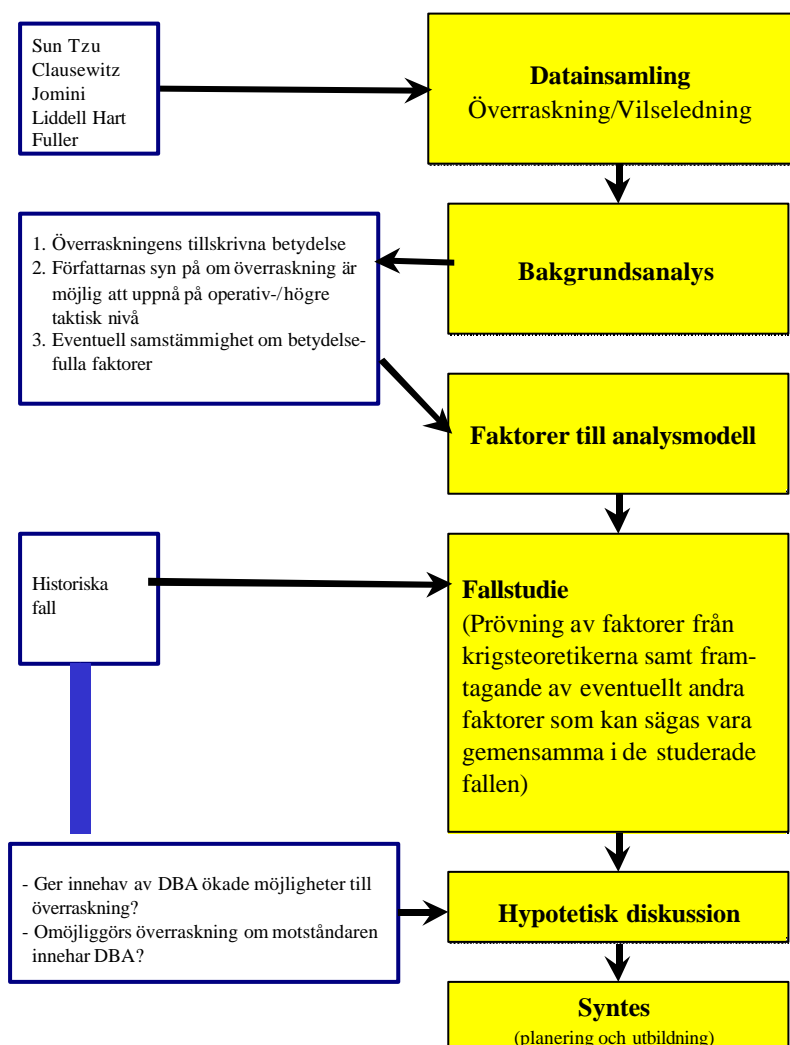
Därefter avser jag att pröva de framtagna faktorernas värde i ett framtida scenario, genom att föra en diskussion utifrån två påståenden om innehav eller ej av DBA (Dominant Battlespace Awareness).⁵

⁵Se definition sidan 16

Sedan är min tanke att skapa en syntes, genom att med de framtagna giltiga faktorerna som grund, producera en modell av överraskningens grundläggande faktorer inbördes förhållande och ömsesidiga beroende.

Avslutningsvis diskuteras vad som ur ämnesvalets perspektiv bör beaktas vid utveckling av utbildningen på operativ-/högre taktisk nivå för officerare vid FHS.

Tyngdpunkten i uppsatsen ligger således i framtagande av de grundläggande faktorer, som bör uppfyllas för att möjliggöra att motståndaren på ett avgörande sätt skall kunna bli överraskad.

FIGUR 1: GRAFISK BESKRIVNING AV METODVAL OCH UNDERSÖKNINGSDELARNAS SAMMANHANG

1.6 Källmaterial

Generellt sett kring källmaterialet, föreligger det alltid en risk med översättningar. Det egentliga budskapet kan gå förlorat eller övertolkas beroende på översättarens språkliga mognad och förståelse för såväl författaren som ämnet. I förekommande fall har jag valt att endast översätta det som är skrivet på författarens modersmål. Det är det främsta skälet till att Jominis bakgrundstext inte är översatt till svenska. Avseende Sun Tzu, Clausewitz och Fuller har jag använt texter sedan tidigare översatta till svenska, medan jag i Liddell-Harts fall valt att själv översätta texten.

Sun Tzu anses som tidlös i sitt militära tänkande då hans erfarenhetssamling eller maximer är starkt knutna till människan och dess natur. Ur evolutionistiskt perspektiv har människan genomgått mycket liten förändring på drygt 2000 år, vilket också bevisas av att Sun Tzu:s verk rankas mycket högt som litteratur för att förstå krigets natur.⁶ Inom underrättelseområdet är den fortfarande högaktuell avseende bland annat "Business Intelligence", Informationskrigföring⁷ och ryskt doktrinärt tänkande. Sun Tzu;s verk ställer dock den objektiva analysen inför en grannliga uppgift. Hans maximer är allmängiltiga och kan uppfattas som floskulösa och truistiska, men är vid närmare eftertanke mycket exakta i sin formulering. Trots detta finns det en överhängande risk för övertolkning mot bakgrund av den egna erfarenheten och vilket resultat man vill erhålla. Jag har på grund av ovanstående problematik övervägt att utesluta Sun Tzu ur mitt arbete, men efter ett långtgående övervägande ändå kommit fram till att det är av stort värde att han finns representerad. I syfte att minska risken för övertolkning har jag i huvudsak valt att endast lyfta fram de grundläggande faktorer för överraskning som direkt kan utläsas av hans texter.

Jomini och Clausewitz kan i vissa avseenden sägas vara tidlösa medan de inom andra områden är färgade av sin samtid, där delar med tiden blivit obsoleta. Jag anser dem ändå ha full validitet för en principiell diskussion kring överraskning. Det viktiga med dessa båda författare är en kritisk granskning av varför de kommit fram till sina slutsatser. Viktiga frågor att ställa vid en analys av

⁶ Torbjörn Rimstrand et al, Strategisk läsebok, 1997, Norstedts tryckeri AB, Stockholm, sid 7

⁷ Se FM 34-3 Intelligence analysis, Appendix A; Information Operations

”The Art of War” respektive ”Om kriget” är bland annat vad som kan sägas vara tidlöst och vad som är färgat av deras samtid, om teknikutvecklingen ger utrymme för paradoxer i deras förda resonemang eller om en militär relativitetsteori⁸ leder fram till samma slutsatser.

Fuller och Liddell-Hart är medvetet valda av främst två skäl. De har verkat i en tidsålder när mycket av dagens tillämpning av de operativa principerna utvecklats och prövats, med en teknisk förmåga avseende rörlighet som i egentlig mening motsvarar den nutida. De har dessutom båda tillskrivet överraskning en mycket stor betydelse. Fuller och Liddell-Hart har starka kopplingar till varandra, men av flera skäl anser jag det vara värt att analysera båda. Medan Fuller mer ägnat sig åt praktiskt genomförande, har Liddell-Hart teoretiskt fört Fullers resonemang till ett högre plan. Samtidigt som både Fuller och Liddell-Hart studerades av såväl ryska som tyska utvecklare av pansarvapnet, skall inte deras roll övervärderas. Särskilt Liddell-Hart har på senare tid blivit ifrågasatt, myten om hans påverkan av Guderians tänkande blev delvis avlivat när ”Achtung-Panzer!” gavs ut i originalöversättning 1992. Liddell-Hart nämns i förbigående vid ett tillfälle i boken.⁹

De två valda fallstudierna kan ses som en första ansats, som kan vidareutvecklas mycket långt, i enlighet med den av Delbrück¹⁰ utvecklade kvantitativa komparativa metoden. Min målsättning med fallstudien har, med dess brister och förtjänster, varit att göra en kvalitativ komparativ studie. Denna bör flerfaldigas för att få fram ett tillförlitligare underlag än vad som nu är fallet. Jag anser dock att de fallstudier som genomförts, tillsammans med studien av militärteoretikerna, givit tillräckligt underlag för en meningsfull diskussion inom ramen för mitt ämnesval. För de historiska fallen har min strävan varit att söka bakgrundsmateriel från flera källor, helst också relativt nära i tiden från själva händelsen. Avseende Mansteins motangrepp vid Donets, ligger svagheten kanske främst i att jag använt ”Lost Victories”. Jag anser ändå att utan denna bok hade det varit svårt att få insikt i Mansteins tankar och intentioner, svagheten

⁸ Med detta avses att det rör sig om relativa begrepp, dvs samma förhållande gäller fortfarande oavsett teknologisk utveckling.

⁹ Guderian (1999), sid 16, utgivaren hävdar att det var på egen begäran som Liddell-Hart nämndes i Guderians memoarer. Dupuy (1984), sid 322, hör också till kritikerna.

¹⁰ Hans Delbrück, 1848-1929, militärhistoriker

återfinns främst i att det kan vara efterkonstruktioner. I beskrivningen av Inchon ligger svagheten i att det endast är amerikanska källor, det kan föreligga en risk i att de odlar myten om dels Douglas MacArthur, men främst i den eventuella myten kring Inchons avgörande betydelse. Tillgången till nordkoreanska källor är i det närmaste obefintlig, vilket gör att det inte går att säkerställa om det var Inchon eller andra överväganden som gjorde att utgången blev som den blev. Med tanke på fortsättningen av Koreakriget kan det kanske ha varit en medveten handling av Nordkorea, i syfte att få med Kina i kriget. Oavsett detta belyser Inchonlandstigningen möjligheterna med, och vikten av, en operativ och taktisk amfibisk förmåga på ett utomordentligt sätt, vilket jag anser överväger nackdelarna med tillgängligt material.

Den stora bristen i uppsatsen är dock att jag inte kunnat använda ryskt material i den utsträckning som vore önskvärt. Den ryska militärenckyklopedin¹¹ beskriver *övertaskning som krigskonstens viktigaste princip* och har en nivåindelad definition. Då jag på grund av språkliga brister inte fullt ut har kunnat tillgodogöra mig skrifterna har jag valt att inte använda dem. Jag bedömer dock att det skulle vara av stort militärteoretiskt värde, att översätta encyklopedin till svenska och att det avsevärt skulle förbättra förståelsen för det ryska tankesättet i allmänhet och deras syn på övertaskning i synnerhet.

¹¹ Sovjetskaja Voejennaja Entsiklopedija (Berlin, tysk översättning 1964)

2. Introduktion

2.1 *Centrala begrepp*

2.1.1 Operativ nivå

Operativ nivå innebär ur de klassiska militärteoretikers perspektiv ett dilemma. Före 1900-talet fanns inte operativ nivå som ett definierat begrepp. De första som i egentlig mening insåg betydelsen av att definiera en nivå mellan strategi och taktik kan sägas vara 1920-talets ryska militärteoretiker. Med en ideologi som betonade vikten av vetenskapliga metoder i militära angelägenheter gav de nya perspektiv på militärhistoriska studier och krigskonsten. Det är från dessa studier man kan härleda den ursprungliga förståelsen av operationskonsten och operativ nivå. Jomini och Clausewitz ansåg, utifrån dåtidens till tid och/eller område relativt begränsade slag (taktik), att operationskonsten hörde till den strategiska nivån. Den tekniska utvecklingen som förbränningsmotorn och järnvägen utgjorde, möjliggjorde att betydligt större härar kunde försörjas oavsett årstid och att dessa kunde förflyttas avsevärt mycket snabbare, över större ytor, i stridsrummet. Det, i kombination med utvecklingen av flygstridskrafter, innebar att det enskilda slaget ersattes av relativt komplexa militära aktiviteter och serier av slag, förenade till tid, rum och syfte, som varade under en längre tidsperiod än tidigare. Ur detta växte behovet av att särskilja den operativa nivån från strategin. Det som särskiljde de sovjetiska militärteoretikerna från bland annat Liddell-Hart och Fuller, var att de producerade en skola av militära tänkare, inte individualister som laborerade isolerat från det övriga militära etablissemanget. Svechin kan sägas vara fadern till en första distinktion av den operativa nivån. Hans definition av sammanhanget mellan de olika nivåerna *"Taktiken utgör stegen från vilka operativa (för-)lopp är sammansatta. Strategin visar vägen"*¹² är grunden för det som senare utvecklades av Tuchachevskij och Isserson. Tuchachevskijs bidrag är främst att han som den sovjetiska ar-

¹² "Tactics makes up the steps from which operational leaps are assembled. Strategy points out the path." <http://www-cgsc.army.mil/milrev/english/sep0ct97/menning.htm>, Operational Art's Origins, Bruce W. Menning, 2001-03-22.

méns stabschef, beordrade den ryska akademins operativa fakultet att införliva logistik i övningar på operativ nivå.

Detta naturligtvis mot bakgrund av hans, tillsammans med den kanske inte lika kände Issersson, utveckling av strid på djupet-konceptet¹³. Issersson insåg att den militärtekniska utvecklingen under 1930-talet nått så långt att det operativa djupet kunde bli större än det varit tidigare. Målet med offensiva operationer sattes till att, med integrerade mark- och luftstridskrafter, kunna påverka motståndaren näst intill simultant över hela hans djup. Med detta som bakgrund utvecklades operationskonstens tre krav på dess utövare: Identifiera de mål som bäst gynnar de strategiska målsättningarna, visualisera rummet tredimensionellt och fatta beslut om vilka militära verksamheter (organisation, understöd, ledningsförhållanden, förberedelser och genomförande) som kommer att gynna möjligheten att uppnå dessa mål. Detta kan sägas ännu idag utgöra grunden för en definition av den operativa nivån.

De anglosaxiska länderna såg inte behovet av en operativ nivå på samma sätt, vilket leder till språkförbistringar av vad som egentligen avses med ”strategy” vid studier av militärteoretiker av detta ursprung. Det är därför en tolkningsfråga vad respektive författare avsett, ur perspektivet operativ nivå. I de fall där jag ansett det vara nödvändigt med ett förtydligande ställningstagande i detta avseende, finns det en förklarande not i anslutning till respektive del av uppsatsen.

Det är viktigt att definiera operativ nivå också ur svenskt perspektiv, för mitt fortsatta arbete. Jag har valt att utgå från den definition som presenteras i boken ”Den operativa krigskonstens grunder” Friman/René (2000), då det för närvarande inte finns någon fastställd definition i den svenska försvarsmakten.

”Operationer är utnyttjandet av försvarsmaktens resurser samt stöd till denna för att nå de strategiska målen genom att utforma och organisera stridskrafter samt genomföra striden inom ett operationsområde. Operativ krigskonst omfattar grundläggande överväganden om var och när striden skall föras och om var och när avgörande skall sökas. Den operativa krigskonstens kärna är sö-

¹³ Tuchachevskij utvecklade konceptet med genombrott för att därefter snabbt kunna ta sig in på djupet av motståndarens gruppering. Detta vidareutvecklades senare av bl.a Guderian till ”Blitzkrieg”.

kandet efter fiendens tyngdpunkt och att koncentrera ansträngningarna mot denna i avsikt att nå framgång.”¹⁴

Jag anser att ovanstående definition är den som på kanske det bästa sättet beskriver operationer ur svenskt perspektiv. Kärnan i definitionen av operativ nivå utgörs av operationskonsten, övervägandet om var och när striden skall föras för att nå ett avgörande avseende de operativa målsättningarna, syftande till att nå de strategiska målen.

2.1.2 Överraskning

Ordet överraskning är per definition något som kommer plötsligt och oväntat.¹⁵

I svenska militära sammanhang är begreppet och grundprincipen överraskning inte i egentlig mening definierat. Vare sig militära reglementen, handböcker eller gällande doktrin (AR 2) ger någon ordentlig vägledning till vad som egentligen menas. Begreppet i sig kan tyckas vara självklart, men vid närmare eftertanke är det kanske inte fullt så enkelt och entydigt. För att kunna föra en diskussion från en gemensam utgångspunkt anser jag det vara av stor vikt att finna en definition som kan gälla som generell och accepterad. Det rör sig således inte om hur överraskning skall kunna uppnås, vilket förhoppningsvis klarläggs i senare delen av denna uppsats, utan hur begreppet skall uppfattas och användas.

Militärteoretikerna ger heller ingen klar och entydig bild av vad som avses med överraskning. Sun Tzu och Clausewitz definierar i egentlig mening inte överraskning. Jomini närmar sig en definition i konstaterandet att överraskning består inte enbart av fullständig överraskning, det är tillräckligt att angripa en motståndare från en sådan riktning och med sådan kraft att han inte hinner förbereda sig för att möta attacken. Fuller definierar överraskning på ett liknande sätt, som syftande till att genomföra egna syften innan fienden hinner reagera på ett avgörande sätt. Liddell-Hart ger ingen egentlig definition men kan tolkas

¹⁴ Friman/René (2000), sid 12

¹⁵ Bonniers svenska ordbok, (1983),sid 401.

som att han definierar överraskning i en renare form än Fuller, man skall åstadkomma det som motståndaren minst eller inte alls förväntat sig.

Jominis, Fullers och delvis Liddell-Harts synsätt går igen i amerikanska militära handböcker. Marinkåren definierar överraskning i dess renaste form medan armén lutar mer åt Fuller.¹⁶ Den som enligt min mening kommit närmast en hållbar generell definition är Boyd, fadern till den numera väl kända beslutscykeln (OODA-loop¹⁷), som i sin undersökning av vad som lett fram till erkända succéer som Leuctra, Vicksburg och Frankrikes nederlag 1940, uttrycker det enligt följande: *”Den ena sidan genomför en för den andra sidan, snabb och oväntad förändring, eller en serie av sådana förändringar, till vilka motståndaren inte tillräckligt snabbt kan anpassa sig”*.¹⁸ Det jag främst vänder mig emot är uttrycket oväntad, då detta kräver att jag har god insikt i motståndarens intellekt och hans bedömning av våra stridskrafterns förmåga och handlingsmöjligheter. Det är naturligtvis eftersträvansvärt att ha denna insikt, men inte särskilt vanligt förekommande. Om man använder det som definition går det således inte att nå överraskning utan denna insikt, vilket i princip omöjliggör begreppet.

Den definition jag föreslår, och därmed gällande i denna uppsats blir då:

Överraskning – Att utifrån aktuellt läge åstadkomma en förändring, eller helst en serie av sådana förändringar, till vilken motståndaren inte tillräckligt snabbt bedöms kunna anpassa sig.

2.1.3 Vilseledning

Vilseledning, eller list, kan sägas vara relativt tydligt definierade i de undersökta militärteoretikernas skrifter, med ett undantag, Sun Tzu. Hans maximer är ur definitionsmässigt perspektiv allt för generella och kan tolkas på ett otal sätt, vilket inte minst bevisas av den flora av olika Sun Tzu tolkningar som förekommer i litteraturen. Hans maximer är analyserade genom årtusenden, varför jag inte avser att vara förmäten att utöka denna illustra samling inom ramen för min uppsats.

definition.

¹⁶ FM 100-5 Operations och FM 101-5-1/MCRP 5-2A Operational Terms and Graphics

¹⁷ Observation, Orientation, Decision, Action

¹⁸ Översatt från W.S Lind (1985), sid 5

Clausewitz definierar vilseledning som dold avsikt, Jomini med att dra motståndarens uppmärksamhet ifrån det område där man avser att genomföra verksamhet, Fuller talar om att locka motståndaren och Liddell-Hart slutligen om att hos motståndaren skapa förvirring. Således kan slutsatsen dras att det som här avses är aktiva åtgärder i syfte att missleda. Det som inte framkommer, mer än som underförstått, vid studiet av militärteoretikerna är de faktorer som måste beaktas inför en vilseledningsoperation. Syfte och mål med verksamheten är det som styr komplexiteten. Det viktigaste att klara ut är tidsfaktorn – en riktig avvägning av tiden, från beslut fattas tills man uppnått sitt syfte/mål, samt vad det leder till avseende vad som måste uppnås med motståndaren, för att han inte skall hinna interferera på ett avgörande sätt. Det innebär inte att detta skall uppnås genom ett enda genialt drag. På operativ nivå krävs det sannolikt en komplex serie av händelser, där motståndaren inte med säkerhet kan förutsäga vare sig vägen till våra mål/syften eller målen i sig självt.

Vilseledning bör då generellt definieras enligt följande – de åtgärder som vidtages i syfte att dölja den egentliga avsikten med planerad eller pågående verksamhet, under tillräckligt lång tid för att motståndaren inte på ett avgörande sätt skall kunna hindra att avsikten uppnås.

Det som tillkommer vid en applicering av vilseledning på en verklig situation är rumsaspekten. Om förutsättningen är en defensiv operation, syftande till att nå ett avgörande på taktisk nivå, bör operationsrummet endast begränsas av den bedömning man gör av motståndarens operationsavsikter och möjliga vägar för att nå dit. För att kunna hindra honom från att nå sin målbild måste självklart vår verksamhet ske innan eller senast i samband med att hans operationsavsikt nås. Rummets utnyttjande är tillsammans tidsfaktorn det som ger ramen för möjligheterna till vilseledning, men rumsaspekten är svår att generellt definiera, då den är situationsanknuten. Även om det vore önskvärt, ser jag det heller inte som nödvändigt för min uppsats.

2.1.4 Dominant Battlespace Awareness (DBA)¹⁹

Underrättelseöverläge är en vision för den svenska försvarsmakten. Det kan sägas bestå av tre delar:

Lägesuppfattningsöverlägsenhet skall uppnås genom utnyttjande av ett nätverk av tekniska sensorer med dygnet runt kapacitet. Systemet skall ha hög redundans genom förmåga att förtäta systemet med snabbutlagda sensorer och sensorer för att förbättra detaljuppfattningen.

Beslutsöverlägsenheten skall uppnås genom att relevant information skall kunna fusioneras från alla typer av sensorer i en gemensam databas. Det skall ge möjlighet till ett bättre beslutsunderlag snabbare.

Precisionsverkan skall kunna utföras med korta förberedelsetider av främst långtverkande vapensystem över hela det operativa djupet.

Problemområdena idag²⁰ återfinns främst inom området bearbetning av data och fusion av olika datasystem. Mängden data är redan idag större från enskilda sensorer än vad som hinner bearbetas i fredstid. Att under en krigssituation, med en avsevärd ökning av inkommande data, kunna få fram den eftersökta informationen i tid kräver sannolikt någon form av maskinell bearbetning. Annars föreligger det stor risk för att den eftersökta information försvinner i det ”informationsbrus” som uppstår. Jag betonar återigen att DBA är en vision för framtiden. En full funktion förutsätter att dagens problem löses. Inom ramen för min uppsats avser jag att inte ytterligare fördjupa resonemanget kring DBA, utan utgår från att den part som innehar DBA är överlägsen inom de tre områden som nämns ovan.

Ett citat från Liddell-Hart (1924) sätter dock DBA i sitt rätta sammanhang: *”Även om, i modern krigföring, flygplan och andra informationsinhämtningsmetoder har möjliggjort för oss att få reda på vad fienden gör ”på andra sidan kullen”, har inget instrument ännu uppfunnits som ger oss tillgång till hans hjärna och anda...”*²¹

¹⁹ Definitionen bygger på information från FM filmen ”Hjärnkraft istället för muskelkraft” och SAIC’s föreläsning vid FHS.

²⁰ Idag är en sanning med modifikation. Det kommer kanske att accentueras vid ett eventuellt införande av DBA, men är egentligen inget nytt problemområde. Kam (1988) beskriver problemet väl.

²¹ Liddell-Hart,(1999), sid 307

3. Krigsteoretikers syn på överraskning

3.1 Sun Tzu

3.1.1 Sun Tzu's tankar²²

I Sun Tzu (1996) redovisas kommentarer och tolkningar till varje kapitel, gjorda av diverse antika kinesiska krigsherrar. Dessa tolkningar anges med parantes i nedanstående text.

All krigföring bygger på svek

Håll fram lockbeten för att förleda fienden

Den general som vinner slag gör många förberedelser i sitt tempel innan slaget utkämpas...Därför leder många förberedelser till seger och få förberedelser till nederlag. Det är genom uppmärksamhet på denna punkt, som det låter sig förutsägas vem som är den mest troliga segraren eller förloraren.

Därför är den främsta konsten inte att kämpa och slå ner. Den främsta konsten är att bryta fiendens motstånd utan strid...Således är den högsta formen för taktik att undvika fienden och komma vid sidan om hans planer. Nästan lika viktigt är att förhindra fienden från att samla sina styrkor...

(Den dubbla kunskapen – om sig själv och fienden – är vägen till strategisk vilseledning och därigenom seger på de psykologiska, intellektuella, politiska och militära planen – alla sammanvävda till ett helt. Ett angrepp med list är inte bara att överlista fienden. Det är att manipulera hans syn på sig själv och omvärlden och få honom att själv bidra till att bli omringad)

De goda kämparna från fordom försatte sig först bortom möjligheten att bli besegrade och väntade sedan på ett tillfälle att besegra fienden...Att skydda sig själv från nederlag ligger i ens egna händer. Rätta tillfället att besegra fienden uppstår genom fiendens försorg

Vad de gamle kallade för listig kämpe är den som inte bara vinner utan gör det med lätthet (...den som bara ser det iögonfallande vinner sina slag med svårighet, medan den som ser under ytan på saker vinner med lätthet)

²² Sammandrag av Sun Tzu,(1996), och Friman et.al(2001)

Han vinner sina slag genom att inte göra några misstag (...den som kan se in i framtiden och lägga märke till förhållanden som ännu inte är iögonfallande, kommer aldrig att göra något misstag och kommer därför oföränderligt att segra...)

Att försäkra sig om att hela ens skara kan motstå den väntade stöten från fiendens angrepp och förblir orubblig åstadkoms genom direkta och indirekta manövrer.(...en direkt manöver kunde vara indirekt, om man kunde få fienden att tro att det var så. Sedan kan man i verkligheten låta det bli ett direkt angrepp och vice versa. Hela hemligheten, säger han, ligger i att förvirra fienden så att han inte listar ut våra verkliga avsikter.)

Den general är skicklig i angrepp, vars motståndare inte vet vad han skall försvara. Och han är skicklig i försvar, om han så förfar att motståndaren inte vet var han skall angripa...Om vi önskar att kämpa, kan fienden tvingas till drabbning även om han är skyddad bakom en hög fästningsvall eller ett djupt dike. Allt vi behöver göra är att anfälla någon annanstans, dit han tvingas sända undsättning

Den punkt där vi har för avsikt att kämpa får inte bli känd. På det sättet måste fienden förbereda sig på ett tänkbart angrepp vid flera olika punkter. Och då hans styrkor därigenom måste fördelas i många olika riktningar, kommer den styrka vi behöver möta vid varje given punkt att vara i motsvarande grad mindre.

(Att angripa består inte bara av att gå till anfall...det måste också inbegripa konsten att attackera en fiendes själsliga balans)

Är ni många och fienden få, delar ni på er och attackerar honom. Är ni få och han många måste ni improvisera och överraska honom med många olika aktioner utan uppehåll, även mot en numerärt överlägsen fiende, måste till slut tvinga fram en respit.

3.1.2 Analys av Sun Tzu

Sun Tzu ger i egentlig mening ingen vägledning till vilka förutsättningar som måste uppfyllas för att kunna överraska en motståndare, förutom framgångsrik vilseledning. Han beskriver inte överraskning på ett direkt sätt utan mer som en underliggande faktor i sättet att tänka. Han betonar starkt ett säkerhetstänkande i form av vad som kan tolkas som en defensiv strategi, där motståndaren inledningsvis skall lockas till att ta initiativet genom angrepp. Angreppet skall sedan utnyttjas för att få motståndaren ur balans, hitta hans avgörande svaghet och möjliggöra en motattack innan han hinner vidtaga åtgärder för att skydda sig. I den yppersta krigskonsten skall motståndaren försätta sig i en situation, där han upptäcker att han redan på förhand är slagen.

Det Sun Tzu beskriver är en starkt motståndarorienterad metod, men samtidigt är det ett eget aktivt handlande i form av förberedelser (planering), vilseledning och list, som skall leda fram till att motståndaren lämnar sina avgörande svagheter så oskyddade att de kan angripas. Det förutsätter god kännedom om motståndarens förmåga och hans chefsers egenskaper. Således är möjligheten att överraska mer beroende av motståndarens agerande än av de egna förberedelserna. De egna möjliga åtgärderna utgörs främst av förberedelser för många olika händelseutvecklingar och att försöka förutse hur motståndaren kommer att agera respektive reagera. Vilseledning och list skall utnyttjas för att påverka motståndaren till att agera till vår fördel. Slutsatserna av hans resonemang blir att vi utifrån en tänkt utveckling (planering) måste ha förmågan att under strid upptäcka och utnyttja de svagheter som uppstår, för att sedan snabbt kunna angripa dessa. Han lägger stor vikt vid att man skall vara oförutsägbar, vilket gör att svagheter inte först och främst skall ses som de uppenbara gränsättande faktorerna, utan de svagheter som leder till att motståndarens vilja till fortsatt strid påverkas.

Det kan tolkas som att Sun Tzu negligerar svårigheterna med att uppnå vilseledning och överraskning. Jag anser att han i citatet *"Den general som vinner slag gör många förberedelser i sitt tempel innan slaget utkämpas...Därför le-*

der många förberedelser till seger och få förberedelser till nederlag.” tydligt vill påvisa det intellektuella arbete medveten överraskning kräver.

De grundläggande faktorer för överraskning jag anser mig kunnat påvisa i en analys av Sun Tzu;s tankar är vilseledning, oförutsägbarhet, kännedom om motståndaren (främst hans chefs egenskaper) och snabbhet/tempo vid angrepp. Det finns även starka tendenser till att Sun Tzu lägger stor vikt vid operationskonsten och den indirekta metoden, men jag finner i texten ingen direkt koppling mellan dessa faktorer och överraskning, varför jag i paritet med vad jag tidigare angivit i kapitel 1.6 inte kan ta med dem som grundläggande faktorer.

3.2 Clausewitz (1780 – 1831)

3.2.1 Clausewitz tankar

Clausewitz ansåg att överraskning är en förutsättning för lokal överlägsenhet och att överraskning, genom dess psykologiska verkan, skall vara en självständig princip, "överraskning utan undantag utgör grunden för alla operationer" men... "Det vore alltså fel att tro att man kan vinna väsentliga framgångar genom överraskning i krig. Som idé är överraskning mycket lockande, men dess genomförande omöjliggörs för det mesta av hela organisationens friktion. Överraskning passar mycket bättre in i taktiken av det helt naturliga skälet att tiden här är kortare och rummet mer begränsat...verkan blir större ju svårare det är att uppnå överraskning...En stor framgång genom överraskning skapas alltså inte bara genom ledningens handlande, kraft och beslutsamhet. Den måste också gynnas av andra omständigheter...som förvisso inte uppträder så ofta och som ledaren sällan kan skapa. Det gäller att endast den kan överraska, som dikterar villkoren för den andre och det gör bara den, som handlar rätt. Om vi överraskar motståndaren genom en olämplig åtgärd, kommer vi kanske få erfara en kärv motgång istället för en framgång...De psykologiska verkningar, som överraskningen medför, vänder ofta det sämsta läge till ett fördelaktigt för den, som tror på överraskningen, och förhindrar motståndaren att fatta ett förnuftigt beslut. Vi tänker här mer än eljest inte bara på de högsta befälhavarna utan på varje enskild chef. Ty överraskningen karakteriseras av att den påtagligen luckrar upp sammanhållningen i en enhet, så att individuella särdrag lätt kommer till uttryck...Listen förutsätter en dold avsikt och står alltså i motsats till ett rakt enkelt omedelbart handlingssätt...Den listige låter den, som han vill bedra, själv dra de felaktiga slutsatser, som – när de till sist utmynnar i ett enda resultat – plötsligt förändrar situationen inför dennes ögon...Listen är ett lurendrejeri med åtgärder...Därvid syns ingen mänsklig egenskap vara så ägnad att leda och ge liv åt strategin som listen...Ty till grund för varje överraskning ligger en om än aldrig så ringa grad av list...Motsvarande företeelser i kriget – missledande planer och order, felaktiga underrättelser, som med avsikt delges fienden osv – är av ringa betydelse för strategin. Inverkan av dem är vanligen så svag att de bara kan förekomma vid

enstaka tillfällen, som plötsligt erbjuder sig. De kan alltså inte ses som en fri aktivitet, som sker på den handlandes initiativ...Det är faktiskt äventyrligt att för en längre tid använda större styrkor enbart till skenmanövrar. Ty risken föreligger alltid att det sker förgäves och att man sedan saknar dessa styrkor, där avgörandet sökes...I korthet innebär det att pjäserna på strategins schackbräde saknar den rörlighet, som är en förutsättning för list och slughet...Vår slutsats är att förmågan till en klar och skarp bedömning är en mer nödvändig och värdefullare egenskap av fältherren än listen... ”²³

”[försvaret] är ingenting annat än en starkare form av kriget genom vilken man vill vinna seger. Sedan man nått överlägsenhet övergår man till anfall, dvs till krigets positiva syfte....En snabb kraftfull övergång till anfall – vedergällningens glänsande svärd – är försvarets mest lysande moment”²⁴

”... anfallets nästan enda fördel ligger i den överraskning, som kan påverka krigsöppningen. Det överraskande och hejdlösa är anfallets starkaste krafter och när det gäller att underkuva motståndaren kan anfallet knappast undvara dem ”²⁵

”Strategins största talang visar sig genom att skaffa resurser till slaget, genom att skickligt bestämma tid och plats och riktning för stridskrafterna samt genom att väl utnyttja resultatet”²⁶

”...friktion... uppträder överallt i förbindelse med slumpen och tillfälligheterna... En mäktig och stark vilja kan övervinna dessa friktioner... Den fasta viljan...dominerar krigskonsten... ”²⁷

²³ Clausewitz, (1995), sammandrag av kapitel 9 och 10 i 3.e boken.

²⁴ Ibid sid 354

²⁵ Ibid sid 637

²⁶ Ibid sid 238

²⁷ Ibid sid 79-80

3.2.2 Analys av Clausewitz

Clausewitz anser att försvaret är den starkare formen av krigföring i förhållande till anfallet. Försvarets syfte är dock detsamma, att förgöra motståndarens stridskrafter.²⁸ Han beskriver vad som skulle kunna ses som en försvarsoperation, syftande till att på sikt skapa möjligheter för ett avgörande anfall på en av försvararen vald plats. Jag kan inte göra någon annan tolkning än att det är operationskonst som här beskrivs.

Överraskning är primär i Clausewitz beskrivning av anfallets fördelar i förhållande till försvaret. Hans ”...anfallets nästan enda fördel ligger i den överraskning, som kan påverka krigsöppningen...” skall dock inte övertolkas för den operativa- och högre taktiska nivån, där det kanske även finns andra fördelar. Allmänt sett skall nog de delar i ”Om Kriget” som berör försvarets fördelar gentemot anfallet behandlas med viss försiktighet. Enligt Mårtensson (1995) var inte Clausewitz åsikt i frågan oomstridd av hans samtid, vilket gör att det finns en risk för att även den gode Carl von Clausewitz kan ha betraktat frågan med viss enögdhet.

Clausewitz är mycket tydlig i sin beskrivning av syftet med överraskning. Dess verkan är främst psykologisk och skall påverka motståndaren till att fatta felaktiga beslut eller inga beslut alls. Det som krävs för att överraska motståndaren är vilseledning (list), snabbhet, oförutsägbarhet och en kraftfull ledning när möjligheter till överraskning uppstår.

Clausewitz blir otydligare avseende hur han ser på möjligheterna att med egna åtgärder skapa överraskning för motståndaren. Å ena sidan menar han att ledaren sällan kan skapa de omständigheter som leder till en avgörande framgång, å andra sidan menar han att det endast är den som dikterar villkoren för den andre som kan överraska. Således är det egna förberedelser, planering och genomförande som leder till överraskning, medan effekten styrs av andra omständigheter.

Clausewitz är tveksam till skenmanövrer och överraskning på operativ (startegisk)nivå, då det innebär risk för att styrkorna kommer att befinna sig på fel

²⁸ Begreppen ”försvaret” respektive ”anfallet” skall tolkas som huvudstridssätt motsvarande det som idag kallas operativ idé eller, uttryckt i NATO GOP termer, Commanders initial intent.

plats när avgörande sökes, dels på grund av friktioner, men främst beroende på att de saknar en tillräckligt god rörlighet. Om man applicerar det på moderna förbands rörlighet, borde det vid en hastig analys innebära att Clausewitz skulle ha kommit fram till en annan slutsats idag. Å andra sidan bör det kanske inte ses som tidsbundet i allt för hög grad, då rörlighet måste ses som ett relativt begrepp i förhållande till bland annat motståndarens motsvarande förmåga.

De grundläggande faktorer för överraskning jag anser mig kunnat påvisa i analysen av Clausewitz tankar är således vilseledning (list), snabbhet, oförutsägbarhet och en kraftfull ledning när möjligheter till överraskning uppstår. Operationskonsten påtalas också här, men inte direkt som grundläggande faktor för överraskning. Operationskonsten styr valet av anfallstidpunkt, anfallets fördel finns i överraskning, följaktligen finns det en underförstådd koppling mellan operationskonsten och överraskning.

3.3 **Jomini (1779 – 1869)**

3.3.1 Jomini's tankar

*"The surprise of an army is now next to an impossibility...a surprise does not consist simply in falling upon troops that are sleeping or keeping a poor look-out, but it may result from the combination of a sudden attack upon and surrounding of one extremity of the army. In fact, to surprise an army it is not necessary to take it so entirely unawares that the troops will not even have emerged from their tents; it is sufficient to attack it in force at the point intended, before preparations can be made to meet the attack. Advantage should be taken of all opportunities for surprising an adversary, and precautions should be used to prevent such attacks"*²⁹

*"It is especially important for him to have a correct estimate of his enemy's character and his usually style of warfare, to enable him to regulate his own actions accordingly."*³⁰

*In the great number of battles one party awaits his enemy in a position chosen in advance, which is attacked after a reconnoissance as close and accurate as possible..."*³¹

"There are several kinds of detachments:

Large corps may be dispatched to a distance from the zone of operations of the main army in order to make diversions of greater or less importance...

Small detachments may be sent to a distance to try the effect of surprise upon isolated points whose capture may have an important bearing upon the general operations of the campaign.

*I understand by diversion those secondary operations carried out at a distance from the principal zone of operations, at the extremities of a theater of war, upon the success of which it is sometimes foolishly supposed the whole campaign depends."*³²

²⁹ J.D Hittle (1965), sid 117

³⁰ Ibid, sid 115

³¹ Ibid, sid 116

”Great movable and temporary detachments are made to...Make a demonstration to draw the enemy in a direction where you wish him to go in order to facilitate the execution of an enterprise in another direction...

However great may be the temptation to undertake such operations as those enumerated, it must be constantly borne in mind that they are always secondary in importance...”³³

”River Crossings...It is essential to deceive the enemy as to the point of passage, that he may not accumulate an opposing force there. In addition to the strategic demonstrations false attacks must be made near the real one, to divide the attention and means of the enemy.”³⁴

”Retreats are of different kinds, depending upon their causes. A general may retire of his own accord before fighting, in order to draw his adversary to a position which he prefers to his present one. This is a prudent maneuver rather than a retreat”³⁵

A general should neglect no means of gaining information of the enemy’s movements...

Ever multiply the means of obtaining information, for no matter how imperfect and contradictory they may be the truth may often be sifted from them.

Perfect reliance should be placed on none of these means.

As it is impossible to obtain exact information by the methods mentioned, a general should never move without arranging several courses of action for himself, based upon probable hypotheses that the relative situation of the armies enables him to make and never losing sight of the principles of the art.³⁶

³² Ibid, sid 118-119

³³ Ibid, sid 120

³⁴ Ibid, sid 121

³⁵ Ibid, sid 123

³⁶ Ibid, sid 143-144

3.3.2 Analys av Jomini

Jomini är den av militärteoretikerna som i mitt tycke det är svårast att analysera. I vissa stycken har han en oomkullrunkelig åsikt för att sedan luckra upp denna fasthet med ett antal argument som är diametralt motsatta.

Mitt antagande, avseende hans inledande mening att överraskning är näst intill omöjlig att uppnå, är därför att han med detta menar i dess renaste form, total överraskning av motståndaren.

Trots att han är en av få erkända militärteoretiker som inte anser att överraskning hör till krigföringens grundprinciper, lägger han stor vikt vid att förklara hur överraskning skall kunna undvikas. Tyngdpunkten i hans resonemang är förlagd till att förutse alla möjliga händelseutvecklingar, har man gjort detta kan man heller inte bli överraskad. Han driver inte resonemanget vidare med bland annat behovet av att ta risk i någon riktning, och vilka möjligheter det leder till avseende att skapa överraskning. Hans resonemang känns därför ofärdigt och är i egentlig mening enbart defensivt inriktat.

Han ägnar underrättelsetjänsten relativt stort utrymme. Här växlar han mellan att å ena sidan ge en allmän vägledning till befälhavarens förhållningsätt gentemot information, och att ge detaljindikatorer som med säkerhet kan förutse motståndarens handlande. Han driver inte sina tankar vidare med vilka möjligheter detta ger till vilseledning och överraskning av motståndaren, utan nöjer sig med att konstatera det som ett oföränderligt faktum.

Hans förhållningssätt till vilseledning är också tveeggat. Å ena sidan beskriver han det som av yttersta vikt vid övergång av vattendrag, medan han i allmänhet dömer ut det som en sekundär verksamhet. Det mest intressanta i detta avseende är att han i förbigående pekar på att vilseledning måste genomföras på alla nivåer för att nå full effekt, dock berör han inte sammanhangen och vikten av att planering sker på hög nivå för att inte riskera motsägelsefullheter.

Det som avslutningsvis är anmärkningsvärt med Jomini är att han inte försökt utveckla sina tankegångar kring möjligheten att uppnå överraskning, när han lagt så mycket kraft på att beskriva hur den skall undvikas.

Det är lätt att vid en ytlig betraktelse av Jomini, avfärda honom som obsolet ur nutida perspektiv. Hans betydelse för utvecklingen av militärteorin skall dock inte förringas. Han grundade den ryska generalstabsakademin 1830 och i boken "Makers of Modern Strategy" (Paret et al, 1986) hävdar författaren att Jomini, mer än Clausewitz, förtjänar titeln som den som lagt grunden till den nutida förståelsen av strategin.³⁷ Han betonar också att bland annat Napoleon skattade Jominis verk högt, vilket kanske inte bör negligeras i sammanhanget.

De grundläggande faktorer för överraskning jag anser mig kunnat påvisa i analysen av Jominis tankar är sammanfattningsvis endast vilseledning och kännedom om motståndaren. I kännedom av motståndaren betonas särskilt hans chefs egenskaper.

³⁷ Paret (1986), sid 144

3.4 Fuller (1878 - 1966)

3.4.1 Fullers tankar

Föreläsningar 1932, med fotnoter skrivna före originalutgivningen 1943.

*”Krigets lagar. Så snart man inser, att de bilda grunden till mekaniserad likaväl som för tidigare krigföring, står det klart, att revolutionen i verkligheten är en evolution. Det vi möta är inte en ny sorts krig, ett krig helt utan släktskap med den nuvarande typen, utan en ny form för kriget... Litet forskning och eftertanke får oss att inse, att all strategi och taktik i gången tid medvetet eller omedvetet har bestämts av krigets lagar. Härav kunna vi sluta, att så kommer att ske i fortsättningen. De gamla grundsatserna; lämplig styrkefördelning, kraftsamling, överraskning, skydd, anfall, rörlighet och samverkan gälla, vare sig en armé består av fotsoldater, hästsoldater eller maskinsoldater”.*³⁸

*”När båda parter delvis äro mekaniserade, är huvudregeln att hushålla med krafterna. Terrängen måste användas på ett riktigt sätt... de mekaniserade trupperna söka överraska motståndaren genom kraftsamling för anfall mot hans flanker eller rygg... När båda parter helt äro mekaniserade, är det av största betydelse att åstadkomma överraskning och kraftsamling mot anfallsmålet samt att utveckla stor rörlighet... Eftersom rörligheten sannolikt är lika hos båda parter, blir överraskningen avgörande. Herraväldet i luften är därför av väsentlig betydelse”.*³⁹

Det är faktiskt ytterligt tvivelaktigt, om en nutidsarmé med dess hindrande organ i form av underhållsförband, sjukhus och verkstäder... kan landstiga på någon annan plats än i en väl utrustad hamn. Att åstadkomma överraskning är inte endast svårt utan nästan omöjligt. Utan överraskning blir en landstigning i nio fall av tio liktydligt med självmordsförsök... Med en vagn, som landsätts från en stridsvagnsbåt, blir det ånyo möjligt att vinna överraskning... Landstigningen kan utföras på vilken normal kuststräcka som helst och på flera platser samtidigt... Om fienden inte kan möta de invaderande stridsvagnar-

³⁸ J F C Fuller (1945), sid 17-18

na med samma vapen, blir det i allmänhet möjligt, att genom en koncentrisk framryckning mot ryggsidan av en hamn åstadkomma dennas kapitulation.”⁴⁰

”Skall det verkliga målet för kriget uppnås, måste denna förintelsemani elimineras. Detta innebär, att kriget efterhand måste höjas från fysisk till intellektuell och moralisk kamp, med andra ord, att fältherrekonsten i hög grad måste ersätta det brutala våldet och anfallet mot viljan eller nerverna den fysiska förbittrade striden eller förintelsen... På grund av den ringa rörligheten och det konstanta behovet av rast och utspisning hos infanterimassorna, förkvävdes och ersattes originaliteten av metodiken. I själva verket var krigsinstrumentet ur stånd att uthärda påfrestningarna vid nyskapande operationer – snilleblixtar inom fältherrekonsten... För att åter införa fältherrekonsten är det nödvändigt, att instrumentet ändras och det fysiska elementet i anfallet, naturligtvis inte helt men till största delen, ersätts av det moraliska, dvs av det oväntade eller överraskande anfallet... Den moraliska verkan av anfallet, vars mål är att desorganisera motståndarens styrkor, snarare genom att demoralisera dem än att förinta dem, kommer att ökas.”⁴¹

”Man tror ofta, att sådana uppfinningar som flyget och radion skola undanröja överraskningen i krig. Det är sant att detta delvis kan bli fallet. Men enligt min åsikt kommer överraskningsmomentet i stort att behålla sin betydelse... Ofta motsägande underrättelser från luften och marken komma att missleda cheferna i lika hög grad som fullständiga underrättelser skapa misstroende. Slutligen tror jag att negativa underrättelser få ökad betydelse. Det är ofta av större vikt att veta, att fienden inte finns i ett visst område, än att få positiva underrättelser, som motsäga varandra”.⁴²

”Kom ihåg, att list och knep i framtida krigföring komma att spela mycket stor roll. Ju snabbare striden utspelas, desto skarpare förstånd måste fältherren ha. Det är minst lika mycket räven som lejonet i mannen, som till sist fäller utslaget”.⁴³

³⁹ Ibid, sid 19

⁴⁰ Ibid, sid 38-39

⁴¹ Ibid, sid 41-43

⁴² Ibid, sid 54

⁴³ Ibid, sid 62

”VII Anfallet... Alla dessa operationer äro lika beroende av att krafterna sparas som av den numerära styrkan. Detta innebär, att minsta möjliga styrkor böra användas för varje operation, så att en stark reserv kan stå till förfogande, till dess att fienden gått i en fälla eller slutligt bestämt sig för vilken stridsplan han skall följa. I mekaniserad krigföring kan reservens värde inte överskattas därför att ökad rörlighet medför förmåga att åstadkomma oräkneliga överraskningar. Ju mera möjligt det oväntade blir, desto starkare måste reserverna vara. En av de största svårigheterna i framtiden blir att sluta sig till fiendens avsikter... Allt bör göras för att ta sådana områden och terrängavsnitt, vars innehav tvingar fienden att ändra sina planer. Därigenom vinnes försteg. Djärvhet, som vilar på riktiga underrättelser, och ett psykologiskt grepp på fiendens högre chefer, utgöra den bästa grunden för framgång... Tiden är fortfarande avgörande... För att spara tid – dvs för att utnyttja den till det yttersta – kräves inte blott taktisk blick utan även en skolad tankeverksamhet. Kännedom om fiendens karakteristiska egenskaper, de personliga egenskaperna hos hans högsta chefer och andan bland hans trupper, liksom även om egenskaperna hos hans vapen och fordon samt om hans taktiska förfaringssätt komma att göra det möjligt att snabbare bedöma underrättelsers värde. På samma sätt förkorta en enkel grundtanke, noggranna planer och befälhavarens personliga kunskaper den tid, som åtgår för att fatta och genomföra ett beslut.”

”64. Allmänna principer för genomförande av anfall...

2. *Utförande av manövrer för att vinna ett lämpligt utgångsläge och anfall i vilseledande syfte för att tvinga motståndaren att ändra sin plan och locka fram hans reserver... ”⁴⁴*

⁴⁴ J F C Fuller (1945), sid 85-89

3.4.2 Analys av Fuller

Fuller ser överraskning som en mycket viktig faktor för att nå det han anser vara grundregeln för all krigföring, att hushålla med stridskrafterna och därmed uppnå uppsatta mål med bibehållen anfallskraft. Han är inte på samma sätt som tidigare teoretiker motståndar- och defensivorienterad utan har analyserat överraskning ur ett mer balanserat perspektiv. Han betonar vikten av sammanhanget mellan strategi, operationer och taktik, där viljan till fortsatt strid är det som skall angripas, inte i första hand motståndarens stridskrafter. Angrepp mot viljan exemplifieras på flera sätt syftande till att få motståndaren ur balans och vinna tidsfördelar. Det som kan sägas utgöra den gemensamma faktorn för dessa exempel är att de förutsätter kännedom om motståndarens avsikter. Skall det vara möjligt att ta och försvara terrängavsnitt av sådan betydelse att de tvingar motståndaren till att ändra sina planer, måste det egna beslutsunderlaget i tillräckligt god tid kunna förutsäga hur motståndaren avser att uppnå sina mål.

Mot bakgrund av VK I menar han att operationskonsten måste återinföras och att grunden för att göra det är det oväntade eller överraskande anfallet. Tekniska utvecklingar kommer delvis att försvåra möjligheten till överraskning, men det ger samtidigt förbättrade möjligheter i en ökad rörlighet. Det viktiga i hans resonemang är att betydelsen av överraskning inte nedgår, och att man därför inte kan resignera med svårigheterna utan måste hitta lösningar för att även vid modern krigföring kunna överraska motståndaren. Fuller menar att det snabbare förloppet i modern krigföring gör att list kan få ett större genomslag och mer avgörande konsekvenser än tidigare. Det som avses med list i detta stycke skall nog inte enbart ses i perspektivet överraskning. Min åsikt efter en helhetsanalys av hans text, är att han med list även avser förutsägelser av hur motståndaren kommer att agera och att det mera skall tolkas som förmågan att genomskåda honom.

Fuller beskriver underrättelsetjänstens roll som viktig. Det som förtjänar att betonas är att den inte enbart skall ägna sig åt att tala om vad motståndaren är, utan i lika hög grad ägna sig åt var han inte är. Fuller menar att denna kunskap är i hög grad betydelsefull, vilket är en logisk följd av diskussionen han fört om att nå avgörande den indirekta vägen. Om man med bibehållen anfallskraft

skall kunna ta för motståndaren avgörande terräng, förutsätter det god kontroll på var han inte är grupperad. Det ger möjlighet till snabb framryckning mot det egentliga målet och i paritet med detta minskar risken för sekundär strid, vilken i sin tur påverkar möjligheten att bibehålla anfallskraften.

Grunderna för att nå överraskning beskriver han som rörlighet, kännedom om motståndarens karakteristiska egenskaper och personliga egenskaper hos hans chefer, villighet att ta risker baserade på riktiga underrättelser, snabbhet och vilseledning.

Den noggranne läsaren har säkerligen upptäckt att Fuller anser att handlingsfrihet (tillgängliga reserver) tillhör de grundläggande faktorerna för överraskning. Anledningen till att den inte är upptagen i min redovisning, är främst att jag inte anser att den tillhör kategorin grundläggande faktorer ur det perspektiv jag valt för uppsatsen. Handlingsfrihet är en förutsättning för att kunna utnyttja snabbt uppkomna möjligheter till överraskning, inte en grundläggande faktor för att i planering medvetet åstadkomma att motståndaren på ett avgörande sätt blir överraskad.

För att rekapitulera de grundläggande faktorer för överraskning som jag funnit vid analysen av Fuller utgörs de av: Kännedom om motståndaren, riskvillighet (djärvhet vilande på riktiga underrättelser), operationskonst (list), oförutsägbarhet (åstadkomma det för motståndaren oväntade och att använda den indirekta metoden), vilseledning och snabbhet/tempo.

3.5 **Liddell-Hart (1895 – 1970)**

3.5.1 Liddell-Harts tankar

I florán av litteratur utgiven av Liddell-Hart har jag valt att använda "Thoughts on War" som bas för hans ställningstagande kring överraskning och vilseledning. Skälen för detta utgörs främst av att det är ett samlingsverk utgivet 1944, vilket gör att han kunnat vidareutveckla sina tankar från "The strategy of indirect approach"⁴⁵ mot bakgrund av VK II och att det enligt min åsikt är det verk som är mest läsvärt för att förstå Liddell-Harts perspektiv och ställningstagande.

Liddell-Hart strävade efter att simplificera de så kallade principerna för krigföring. Han menade att de borde bestå av en lag och fyra grundprinciper, där stridsekonomi utgjorde lagen och de fyra principerna för tillämpning utgjordes av säkerhet, rörlighet, koncentration och överraskning.⁴⁶

Överraskning⁴⁷

"Ett avgörande resultat genom överraskning kan uppnås genom att anfälla vid en oväntad tidpunkt, riktning eller genom att utnyttja oväntad kraft. Normalt består det av en kombination av alla tre... Det uppenbara är ett hinder som överlägsen tyngd inte kan kompensera... De historiska slutsatserna från VK I tydliggör att, förutom mot en slutkörd och demoraliserad fiende, avgörande resultat endast kan uppnås genom överraskning och att överraskning måste vara en kombination av många listigt ansatta ingredienser.

Det primära övervägandet vid planering borde vara att hitta den för fienden mest oväntade händelseutvecklingen, istället för att överväga den som bäst passar de egna behoven...Försök att sätta dig in i hur din motståndare tänker och hitta den utveckling som är minst sannolik att han förutser och förebygger.

⁴⁵ Grundupplagan till denna, kanske den mest kända av Liddell-Harts publikationer, heter *The decisive wars of history* (G Bell and Sons, London, 1929) omtrycktes 1941 respektive 1946 under namnet *The strategy of indirect approach*, 1943 under namnet *The way to win wars* för att slutligen tryckas ytterligare två gånger under det idag mer kända namnet *Strategy – the indirect approach* (Faber and Faber 1954, 1967)

⁴⁶ B.H Liddell-Hart (1999), sid 180. Liddell-Hart använder "Economy of Force, Security, Mobility, Concentration and Surprise"

⁴⁷ Ibid, sid 202-207, sammanfattande översättning

Den säkraste vägen till framgång i krig är att välja "the course of least expectation".⁴⁸ Ett ortodoxt uppträdande kan löna sig i fredstida verksamhet, men betalar sig mycket sällan i krig

Tur kan inte skiljas från krigföring, då krig är en del av livet. Följaktligen kan inte det oväntade garantera succé, men det garanterar de största möjligheterna för det. Det är därför som succéerna från militärhistorien, om inte vunna genom genial ledning, är vunna genom en häpnadsväckande djärvhet.

Den psykologiska verkan av att ett hot verkligen blivit ett faktum är väl känt i militärhistorien, och många gånger har en hårt stridande armé plötsligt retirerat på grund av att motståndaren uppträder i hans bakre flankregioner.

Det är sant att flyget inneburet att det är svårare att dölja manövrer, men som kompensation för förlusten har det öppnat nya möjligheter för vilseledning och listig genialitet. Om total överraskning därmed omöjliggjorts, är det fortfarande möjligt att uppnå överraskning avseende insatt styrka, varvid överraskning i detta avseende ändå kan uppnås...

Det är ett egendomligt faktum att möjligheterna med ett listigt tillbakadragande följt av en motoffensiv, framhålls så lite i våra militära handböcker, och sällan utförs väl under våra övningar...erfarenheterna från det senaste kriget (VK I, förf anm) tyder starkt på att sådana manövrer har blivit alltmer effektiva med moderniseringen av krigföringen. Vi måste öva det betydligt mer.

Det sägs ofta att observationsmöjligheterna från luften och radiokommunikationsavlyssning omöjliggjort överraskning. Jag anser detta vara en felaktig slutsats. Luftobservation kan vara en kontroll på de mest primitiva försöken till överraskning, men är enbart stimulerande för de mer skickligt förberedda – att vilseleda motståndarens ögon så att ju mer han litar på sina observationer, ju mer kan han vilseledas. Likadant är det med radiokommunikation, det praktiska svaret är vilseledning via kommunikation. Det bör organiseras på samma omsorgsfulla sätt som egen kommunikation och som en separat avdelning med handplockad personal.

Det kan tas som en axiom att ingen attack i modern krigföring kommer att vara framgångsrik, mot en motståndare i försvarsposition, om inte hans kvarvaran-

⁴⁸ B.H Liddell-Hart (1999), sid 206

de styrka har blivit lamslagen av någon form av överraskning eller överlägsen eldkraft, kraftfull nog att skapa effekten av överraskning

Signemärket för en strateg, till skillnad från en ordinär general, är en alltid varierande öppning i syfte att påverka motståndarens mentala balans och förskjuta hans dispositioner genom överraskning, baserad på skickligt utnyttjande av tid och rum. Det är inledningen till en snabb koncentration av styrka mot svaghet, att förgöra någon del av motståndarens styrkor som han temporärt isolerat genom sina avledande manövrer...”

”Man finner att de flesta avgörande segrar i historien passar in i en av två kategorier. De har vunnits genom en strategi av elastiskt försvar – kalkylerad reträtt – som krönts med taktisk offensiv, alternativt genom en strategi av offensiv, syftande till att nå en position för att skaka motståndaren, krönt av en taktisk defensiv. Båda sammansättningarna verkar som en indirekt väg, och den psykologiska basen för båda kan uttryckas i orden list eller fälla... Originalitet är den viktigaste av alla militära dygder, vilket intygas av två tusen år av krigföring...Det är högste befälhavarens intryck mer än den faktiska situationen som avgör resultatet i krig.”⁴⁹

”Det verkliga målet i krigföring är den fientliga befälhavarens intellekt, inte hans trupper. Om vi agerar mot hans trupper är det fundamentala den effekt agerandet får på hans sinne och vilja. Trenden i krigföring och införandet av nya vapen – flygstridkrafter och stridsvagnar – ger oss ökade och mera direkta möjligheter att slå mot detta psykologiska mål. I fredstid koncentrerar vi oss så mycket på taktik att vi är benägna att glömma att det bara är strategins verktyg.”⁵⁰

”En av de främsta erfarenhetslärdomarna är det väsentliga värdet för en befälhavare att ha alternativa mål för att uppnå samma syfte och att dessa mål består av orörliga punkter istället för rörliga trupper. Valet av olika alternativa mål är den bästa, ofta den enda, vägen för att övervinna det motstånd en motståndare kan uppvisa när han är säker på vad du siktar mot...”⁵¹

⁴⁹ B.H Liddell-Hart (1999), sid 22

⁵⁰ Ibid, sid 48

⁵¹ Ibid, sid 59-60

3.5.1 Analys av Liddell-Hart

Liddell-Hart ansåg att krigföringens grundprinciper inte skulle vara fler än vad en befälhavare, oavsett nivå, kunde hålla i minnet samtidigt. Bland de fyra (fem med stridsekonomi) som han menade bör vara de tyngsta återfinns överraskning, vilket visar på den betydelse han anser att den skall ges. I lagen om stridsekonomi återfinns också Liddell-Harts kriterier för framgång, vilket är viktigt att hålla i minnet vid en analys av honom. Liksom sin föregångare och läromästare Fuller, anser Liddell-Hart att strävan skall vara att ett framgångsrikt anfall skall nå sina mål och syften med bibehållen anfallskraft.

Han ser överraskning som den egentliga enda vägen till framgång och den överlägsna kraften i krigföring, till och med helt avgörande mot en likvärdig motståndare. Den empiriskt bevisade psykologiska verkan som överraskning kan åstadkomma får enligt Liddell-Hart inte förbises. Mot bakgrund av hans upplevelser under VK I ser han det till och med som en kriminell handling att anfälla utan att först ha möjliggjort ett överraskningsmoment. Han anser att överraskning är den grundprincip som skall finnas som ledstjärna vid utbildning av officerare, stabsarbete och genomförande av stridsuppgifter.

Hur skall då överraskning uppnås enligt Liddell-Hart ? Inledningsvis skall det grundläggande övervägandet vid framtagande av stridsplaner vara vilken psykologisk effekt olika åtgärder får på motståndarens befälhavare, syftande till att påverka hans vilja till fortsatt strid. Agerandet skall ske med motståndarbefälhavarens intellekt som syfte, inte i första hand hans trupper. Därefter skall stridsplanen innehålla ett antal genomförbara alternativa vägar och mål för att nå dessa syften. Det är av stor vikt att över tiden kunna bibehålla olika alternativa utvecklingar för att inte bli förutsägbar. Vilseledning skall användas i syfte att förstärka dessa alternativ och att påverka motståndaren till att själv skapa obalans och blotta sina svagheter. Strävan skall vara att nå målen genom att ta fasta punkter, exempelvis i terrängen, mer än att försöka slå hans rörliga styrkor.

Liddell-Hart är starkt motståndarorienterad i sin uppfattning. Kännedom om motståndaren, framförallt hans chefer, är av central betydelse för att uppnå det för motståndaren oväntade. Genom att sätta sig in i motståndarens sätt att tän-

ka, skall denne överlistas i form av utsättas för det han bedöms minst förberedd på. Han påpekar särskilt att det sistnämnda övervägandet skall ha högre prioritet än övervägandet om vilken handlingsmöjlighet som bäst passar de egna förutsättningarna och behoven. Vilsledning kan och bör utnyttjas som en del av listen.

De chefsegenskaper som Liddell-Hart ser som en förutsättning för överraskning är riskvillighet (djärvhet) och förmågan att kunna uppträda oortodoxt.

Avseende operationer och taktik betonar han särskilt det listiga tillbakadragandet följt av en motoffensiv. Han anser att det finns en empirisk tendens från VK I att den typen av manövrer blivit alltmer effektiva med moderniseringen av krigföringen. I svensk militär terminologi kan jag inte tolka det på ett annat sätt, än att det är operationskonst som Liddell-Hart avser med detta uttalande.

Den indirekta metoden kan inte undvikas i Liddell-Harts resonemang kring förutsättningar för att nå framgångsrik överraskning. Problematiken med den indirekta metoden är att jag i det här skedet av undersökningen hade svårt för att besluta mig för om den skulle ses som en grundläggande faktor för överraskning eller om den var en förutsättning för att vara oförutsägbar. Jag återkommer till detta senare i uppsatsen.

Operationskonsten nämns av Liddell-Hart, men han kopplar den inte direkt till överraskning. Han ser den mer som en möjlighet till att skapa obalans hos motståndaren och att därmed få ökade möjligheter att påverka hans avgörande svagheter. Indirekt finns antydningar till kopplingar mot överraskning, men jag kan inte finna tillräckligt starka förbindelser för att dra slutsatsen att han ser operationskonsten som en förutsättning eller grundläggande faktor för överraskning.

Sammanfattningsvis anser jag efter analysen av Liddell-Hart, att följande faktorer skall ses som grundläggande för att åstadkomma överraskning: Kännedom om motståndaren (en bedömning av vad som borde vara oväntat ur motståndarens perspektiv), oförutsägbarhet (alternativa vägar och mål för att nå uppsatt syfte), vilsledning och riskbenägenhet (djärvhet).

3.6 *Gemensamma faktorer för överraskning*

Ur ett grundläggande perspektiv är det intressant att egentligen alla fem teoretikerna ger överraskning stor, till mycket stor, betydelse i operationskonsten och då främst vid defensiva operationer. I Jominis skrifter är det mera underförstått, medan Sun-Tzu, Clausewitz och Liddell-Hart är mycket tydliga på den här punkten. Ur svenskt perspektiv är det mycket intressant, då det sannolikt är den situation som kommer att uppstå vid inledningen av ett eventuellt väpnat angrepp mot vårt rike. Man beskriver det med olika tydlighetsgrad som en indirekt operativ metod, för att med överraskande insatta anfall på taktisk nivå nå operativa målsättningar.

Överraskning som grundprincip för offensiv operativ verksamhet är inte lika tydlig. Jomini ser det inte som möjligt att uppnå, medan Sun-Tzu, Fuller och Liddell-Hart ser det inte bara som en möjlighet utan som en nödvändighet. Clausewitz kan sägas befinna sig mellan ovanstående polariteter, å ena sidan ser han överraskning som offensivens enda fördel mot defensiven medan han å andra sidan är tveksam om överraskning kan uppnås på den operativa nivån. Fuller och Liddell-Hart hade när de skrev sina verk närtida erfarenhet av operativ och taktisk offensiv verksamhet, utan hänsyn till överraskningsmomentet, med katastrofala följder i förluster av människoliv. De hade också sett vad överraskning kunnat åstadkomma, om rätt slutsatser dragits efter pansaranfallet vid Cambrai den 20 november 1917.⁵²

⁵² (November 20-December 3) Slaget vid Cambrai, under vilket britterna inledde anfallet med närmare 400 stridsvagnar. Det här var det första storskaliga pansaranfallet i världshistorien, om det funnits tillgång till reserver hade britterna förmodligen nått ett genombrott. Som det nu blev resulterade anfallet i 8000 fångar och 100 erövrade artilleripjäser samt en 8 km djup inbuktning av de tyska linjerna, som de senare genom motanfall kunde återta.

I tabellform är resultatet av undersökningen om militärteoretikernas syn på grundläggande faktorer för överraskning enligt följande:

Faktor/Teo-retiker	Sun-Tzu	Jomini	Clausewitz	Fuller	Liddell-Hart	Fre-kvens
Vilseledning	X	X	X	X	X	5
Kännedom om motståndaren	X	X		X	X	4
Oförutsägbarhet	X		X	X	X	4
Riskvillighet				X	X	2
Snabbhet/Tempo	X		X	X		3
Operationskonst	Tendens		Tendens	X	Tendens	3
Indirekta metoden	Tendens			Tendens	Tendens	3

Tabell 1: Utvisande resultat efter undersökningen av militärteoretikerna.

Den enda gemensamma beståndsdel som går att finna hos alla teoretiker är att vilseledning utgör en grundläggande faktor för att kunna överraska motståndaren. Det är med anledning av att jag valt att presentera det sammanvägda resultatet i tabellform, viktigt att påpeka att det inte är antal gånger den grundläggande faktorn förekommer som avgör dess betydelse för att åstadkomma överraskning. Jag kommer i den fortsatta undersökningen att arbeta med samtliga faktorer som hittills framkommit. Dessa utgörs således av vilseledning, kännedom om motståndaren, oförutsägbarhet, riskvillighet och snabbhet/tempo. Det finns en påtagbar tendens att operationskonst och den indirekta metoden också har givits betydelse som grundläggande faktorer för överraskning, men förutom i ett fall finns det inte så starka kopplingar att jag är beredd att redan nu behandla dem som sådana. I de bästa av världar kan fallstudierna ge de kompletteringar som krävs för att kunna påvisa betydelsen av dessa faktorer.

Innan fallstudien tar vid kan det vara av värde att närmare definiera de framtagna grundläggande faktorerna:

Vilseledning. Finns definierat under pkt 2.1.3 Centrala begrepp.

Oförutsägbarhet kan tolkas på olika sätt beroende på vilket perspektiv man anlägger. En ortodox tolkning skulle ge vid handen att det är en omöjlighet att uppnå oförutsägbarhet, vilket Jomini framhåller. En djupare analys av militärteoretikerna är att motståndaren skall ställas inför osäkerheter och dilemman⁵³. Det kräver att det operativa målet inte går att förutse alternativt att det finns ett antal olika sätt/vägar att nå målet på. Med logik från mitt förra resonemang innebär det att det skall finnas många möjligheter att nå samma mål. Det i sin tur ställer krav på en flexibel organisation med ett stort antal förmågor. Vi har i princip av sagt oss förmågan till landstigning, luftlandsättning och vilseledning, vilket inte precis gynnar möjligheten till oförutsägbarhet.

Tempo/Snabbhet där basen utgörs av rörlighet och tiden för att fatta och genomföra beslut, från det att en möjlighet upptäcks.

Djävhet/Riskvillighet är av särskild vikt mot en överlägsen motståndare. För att uppnå det oväntade kan det vara nödvändigt att lämna sekundära riktningar undermåligt försvarade och/eller uppträda oortodoxt avseende exempelvis förbekämpning.

Kännedom om angriparen skall tolkas som såväl grundläggande insikt i hans olika förmågor som att ha kunskap om hans chefs personliga egenskaper, likväl som att på stridfältet ha en så god bild av hans grupperingar och intentioner som möjligt.

⁵³Shermans ”horns of a dilemma and then impale him on the one of your choosing” Motståndaren är inte tillräckligt stark utan tvingas till risk i någon riktning, dvs ju mer underlägsen jag är, ju fler sätt måste jag kunna nå målet på.

4. Fallstudie

4.1 *Mansteins motoffensiv vid Donets-43*

Östfronten vintern 1942 – 1943⁵⁴

Efter segern vid Stalingrad infann sig en överdriven optimism inom Stavka VGK⁵⁵. Man gjorde bedömningen att tyskarna blivit desorganiserade för resten av vintern och att de skulle kunna jagas ut ur östra Ukraina före vårfloden. Förutom arméerna bundna vid inneslutningen av den tyska 6.armén, kunde övriga stridskrafter nyttjas för att avlägsna hotet mot oljefälten i östra Kaukasus, om detta lyckades skulle det vara värdefullare än segern vid Stalingrad.

Stavkan gjorde upp en djärv plan vars huvuddrag var att genom snabb framryckning tillse att tyskarnas bristande samordning skulle bibehållas. General Vatutin, befälhavare över en pansararmé på SV-fronten, skulle skära av fiendens reträttväg från Kaukasus och Kubanområdet medan General Golikov, befälhavare över fyra infanteriarméer och en pansararmé, från Voronesjfronten skulle framrycka mot tyska Armégrupp B i Donetsbäckenet. Under framryckningen hade ryssarna goda underrättelser om vad de tyska förbanden företog sig, men felbedömde avsikten med tillbakadragandet.

Von Manstein, som var underlägsen i styrka och försvarade en bred front, såg möjligheten att lösa uppgiften i ett rörligt försvar. Planen var att låta fienden tänja ut sina underhållslinjer till bristningsgränsen och att då möta honom i förberedda försvarspositioner. Han fullföljde sin plan med nödvändiga taktiska reträtter för att komma i utgångsläge för en motoffensiv. När ryssarna nådde övergångarna vid Dnjepr och påbörjade övergång skulle tiden vara inne för motanfall med kraftsamlade pansarförband från två håll, för att avskära de ryska förbanden.

Den 17/2-43 nådde de ryska tätförbanden fram till Dnjepr. Den 20/2 fick Manstein bekräftelse på att läget var det han förutsett och motanfall igångsattes och lyckades. Mellan Dnjepr och Donets rapporterades ryssarna ha lä m-

⁵⁴ Historiskt förlopp och planering sammandrag från Manstein(1994), Mellenthin(1956), Cross(1993) och Jukes(1974)

⁵⁵ Det sovjetiska militära överkommandot

nat/ fått utslaget 23 000 döda, 615 stridsvagnar, 354 artilleripjäser, 69 luftvärnskanoner m.m.⁵⁶

General Golikov sade efteråt: *”Vid den tidpunkten hade jag felbedömt fiendens avsikter och stridsduglighet. Det var felaktigt att se deras omfattande omgruppering av mekaniserade styrkor till Poltava som återgång”*⁵⁷

Von Mansteins eftermäle: *”Det strategiska målet att inringa den tyska södra fronten var så uppenbart att det helt omöjligt kunde förbises ... med andra ord, det krävdes inget geni på den ryska sidan för att planera operationen”*⁵⁸ ...”

4.1.1 Analys

Manstein var tidigt medveten om ryssarnas avsikt och intentioner. Han var materiellt och antalsmässigt underlägsen, varvid han genom att ta risker i andra riktningar skapade reserver till en planerad motattack. Han kunde därmed invänta rätt tidpunkt för att på allvar ta strid och därvid slå mot ryssarnas avgörande svaghet, underhållsvägarna, det vill säga när en taktisk seger har operativ betydelse.

Tyngdpunkt med striden låg inledningsvis vid att genom rörligt försvar få kraften i ryssarnas anfall att nedgå och att möjliggöra omgruppering av styrkorna för motattacken. Manstein avdelade sina materiellt bästa och rörligaste förband för anfallet och klarade tidigt ut beslutstidpunkt (timing) för motattacken – ett skolexempel på en framgångsrik motattack.

Vatutin missbedömde fiendens stridsvärde och varken flankskydd eller reserver avdelades för att fullfölja vunden framgång. Han hade inga alternativa vägar för att nå uppställt mål, varför han tidigt kunde genomskådas av Manstein.

Vatutin och Stavkan hade relativt goda underrättelser, men missbedömde totalt avsikten med tyskarnas tillbakadragande och drog heller inga slutsatser av att motståndet hårdnade när de nådde Dnjeprområdet.

Manstein å andra sidan hade god kontroll avseende såväl ryssarnas operativa syfte som efterhand inrapporterat läge på de ryska förbanden, främst genom en försvarsgruppering med stort djup.

⁵⁶ Manstein (1994), sid 433/2 stycket

⁵⁷ Jukes (1974), sid 19/3 stycket

⁵⁸ Manstein (1994), sid 439/2 stycket

Det står helt klart att ryssarna blev överraskade av kraften i det motanfall som Manstein igångsatte strax före det att Vatutin nått kulminationspunkten för sitt anfall. Jag anser att det här fallet är ett typexempel på den indirekta metoden med operativ defensiv syftande till att skapa möjlighet för ett överraskande taktiskt anfall som är avgörande för att nå en operativ målsättning. Ryssarna vilseleddes till att göra en felbedömning av tyskarnas reträtt och upptäckte inte förrän det var för sent att de lurats till att blotta en avgörande svaghet – de utdragna och oförsvarade underhållsvägarna.

Fallet är intressant, då kunskap om, och en riktig bedömning av, motståndarens ledning hade den största betydelsen i det studerade fallet. Det gav möjlighet till vilseledning genom att förstärka de intryck av svaghet som ryssarna förutsatte. Övriga beståndsdelar som utkristalliseras är att invänta motståndarens kulminationspunkt, slå mot hans avgörande svaghet när hans kulminationspunkt uppnåtts (timing), god kontroll på hans stridskrafter, uppbyggandet av anfallsreserv bestående av förbanden med den bästa förmågan till rörlighet och snabbhet i det taktiska genomförandet. Det som bör betonas ytterligare en gång är utnyttjandet av en defensiv operation för att skapa möjlighet till ett avgörande anfall på taktisk nivå.

4.1.2 Faktorer för överraskning

De grundläggande faktorer för överraskning jag anser har påvisats i den här studien utgörs av *känedom om motståndaren* och *vilseledning* (i dubbel bemärkelse, Manstein hade en god uppfattning om såväl motståndarens operativa avsikter som hans stridskrafterns gruppering och förmåga, ryssarna vilseleddes till en felaktig uppfattning genom att utnyttja deras förutfattade mening från Stalingrad), *oförutsägbarhet* (ryssarna övervägde aldrig syftet med den tyska operativa reträtten), *riskvillighet* (Manstein drog ur sina bäst utrustade förband relativt tidigt, såväl från ryssarnas kraftsamlingsriktning som sin östra flank) och *snabbhet/tempo* när de taktiska anfallen sattes in.

Jag anser vidare att fallet bekräftar tendenserna om operationskonstens och den indirekta metodens betydelse, från undersökningen av militärteoretikerna. *Operationskonsten* utgjordes bland annat av en defensiv operation syftande till att kunna avgöra genom taktiskt överraskande anfall, medan *den indirekta metoden* utgjordes av att skära av motståndaren, och därmed skapa en psykologisk effekt, istället för att direkt slå mot hans stridskrafter.

Slutligen kan det övervägas om timing skall ges betydelse som enskild grundläggande faktor. Tills vidare avser jag att behandla den som en del av operationskonsten.

4.2 MacArthurs motoffensiv i Korea 1950

Inledning

Då Koreakriget inte på samma sätt som VK II är allmänt känt, avser jag att ge en något utförligare beskrivning av bakgrunden till den situation som föranledde landstigningen vid Inchon den 15 september

Bakgrund⁵⁹

Amerikanerna i allmänhet och MacArthur i synnerhet kan sägas ha upplevt ett nytt Pearl Harbour, när Nordkorea inledde invasionen av Sydkorea natten mot den 25/6-50. Den inledande responsen, med relativt svaga förband insatta efterhand, tyder på att amerikanerna (och FN) levde i tron att Nordkorea skulle dra sig tillbaks, när de insåg vem de slogs mot. Efter att inledningsvis ha sänt otillräckliga trupper blev FN-koalitionen tillbakapressad till det begränsade Pusanområdet. Där inträffade ett dödläge i september där Nordkorea inte tycktes starka nog för en avgörande framryckning mot Pusan och FN-koalitionen inte hade kraft nog för en landbaserad framryckning. MacArthur insåg att en amfibisk operation var den enda kvarstående möjligheten för att snabbt få till ett avgörande. Idén till en landstigningsoperation föddes tidigt under konflikten, då man insåg att man var i efterhand och inledningsvis behövde vinna tid för att kunna skapa kraft i området. Nordkoreanerna trängde fram över hela den koreanska halvön betydligt fortare än vad den försvarande sidan bedömt skulle vara möjligt, men det ledde också till att deras underhållslinjer drogs ut till sin yttersta gräns. En landstigning mot kommunikationsknutpunkten Seoul skulle påverka angriparen dubbelt. Dels skulle man då tvinga angriparen till ett två-frontskrig, men framförallt skulle man skära av hans viktigaste underhållslinjer, vilket man bedömde skulle resultera i ett totalt sammanbrott av hans underhåll och tvinga honom till att dra sig tillbaks från Pusanområdet inom några få veckor.

Platsen för landstigning var inte självklar. De motargument som användes, främst från den amerikanska Joint Chief of Staff, var dels de hydrografiska förhållandena vid Inchon, men också att man ansåg det alltför djärvt att landstiga 300 km från de landbaserade styrkorna i Pusan.

⁵⁹ Sammandrag av Appleman (1961)

När tidpunkten för landstigning närmade sig, började också chefen för 8.Armén att vackla under trycket från de nordkoreanska angreppen mot Pusanområdet. Den 8.Armén skulle enligt planerna för operation Chromite anfälla ut ur Pusan inringningen dagen efter landstigningen, i syfte att hindra att nordkoreanerna snabbt kunde omgruppera förband till Inchon – Seoul området. På längre sikt syftade anfallet till att avskära de nordkoreanska förbanden i sydvästra Syd-korea och med landstigningen som stöd nedgöra de nordkoreanska stridskrafterna söder om den 38 breddgraden.

Underrättelsebedömningarna inför landstigningen tog avstamp i att samtliga kvalificerade nordkoreanska styrkor var insatta i Pusan riktningen. De förband som fanns i Inchon – Seoul området utgjordes av nyuppsatta förband med mycket kort utbildningstid, och i övrigt bedömde man inte att det fanns ytterligare stridskrafter tillgängliga. De nordkoreanska flyg- och sjöstridskrafterna bedömdes inte kunna påverka landstigningsoperationen.

I början av september påbörjade nordkoreanerna ett anfall mot Pusan, vilket gjorde att General Walker blev tveksam till en landstigningsoperation. Den urdragning av trupp som planerades från Pusan (marinbrigaden), innebar en risk för att området inte skulle kunna hållas tills landstigningen fått avsedd effekt. MacArthur övertygade honom om att en landstigning var den enda möjligheten att förhindra en förlust av Korea.

Operation Chromite⁶⁰

Förutsättning

Operationsplanen i stort innebar att 1.Marindivisionen, med understöd av sjö- och flygstridskrafter skulle ta området Inchon – Seoul, i syfte att avskära de Nordkoreanska kommunikations- och underhållslinjerna. I samband med den amfibiska operationen, skulle den 8.Armén från Pusan starta en offensiv längs linjen Taegu – Taejon – Suwon mot Seoul. Målet för operationen sattes till att förgöra de Nordkoreanska arméstridskrafterna söder om linjen Inchon – Seoul – Utchin, utnyttjandes landstigningen som stöd och den 8.armén som hammare. Avståndet mellan hammaren och städet var inledningsvis, mellan de närmaste punkterna, ca 30 mil fågelvägen. Samtidigt genomfördes vilseledande åtgärder

⁶⁰ Sammandrag av HQ X Corps War Diary Summary for operation Chromite (se litteraturlista), Chromite var operationsnamnet för Inchon-landstigningen.

i form av förbekämpning från slagskepp på den sydkoreanska östkusten och en småskalig amfibieoperation vid Kunsan (16 mil söder om Inchon).

Organiseringen av landstigningsstyrkan leddes av General Almond, MacArthurs Chief of Staff, och en särskild planeringsstab bildades för detta ändamål. Den 30 augusti gick en operationsorder ut, där den 10.kåren bildats. Kåren bestod av den 1.Marindivisionen (inkluderande den 1.Marinbrigaden i Pusan), den 7.Infanteridivisionen, två artilleribataljoner, en luftvärnsbataljon, en amfibiestridsvagns bataljon, en ingenjörstridsgrupp och en särskilt utbildad ingenjörbrigad. Sammanlagt bestod den inledande styrkan av 69 450 man. Ytterligare en infanteridivision och en luftlandsättningsregementsstridsgrupp knöts till "X.Corps" för senare utnyttjande.

För att fullt ut förstå vilket riskfyllt företag operation Chromite egentligen var, är det på sin plats att nämna de hydrografiska förhållandena vid Inchon. Operationen kunde endast genomföras vid två tillfällen per månad, då tidvattensförhållandena medgav detta och då under en begränsad period (1-3 dygn). Skillnaden mellan ebb och flod är ovanligt stor i området, ca 9 m (31 fot), vilket gjorde att tillförsel av trupp endast kunde ske två gånger per dygn om man inte skulle riskera att fastna med specialfartygen.

Situationen i Pusanområdet tillät inte att man väntade ytterligare en månad med landstigningsoperationen. Det innebar att man från den stipulerade planeringstiden 160 dagar (dåvarande amfibiska doktrinen), lyckades att planera och genomföra en storskalig amfibisk operation på exakt 30 dagar, från det att 10.Kårens stab bildats.

Genomförande

På morgonen den 15 september sker den första landstigningen för att säkra inloppet till Inchon, den följs under kvällen av huvudlandstigningen mot fastlandet. Operationen går i stort enligt plan och Inchon intas och säkras under förmiddagen den 16. Kimpoflygplatsen intas och huvudstyrkan påbörjar sin urlastning i Inchons hamn den 17. Tecken på att överraskningseffekten avtagit börjar märkas under denna dag med smärre motanfall som resultat.

Under den 18 – 19 september möter landstigningsstyrkan allt mer organiserat motstånd, särskilt det 1.Marinregementet som framrycker mot Seoul. Den 18/9

påbörjar den 7.Divisionen sin avlastning i Inchons hamn. Den 20 september framrycker det 5.Marinregementet över Han floden och den 7.Divisionen påbörjar sin framryckning i sydöstlig riktning. Framryckningen för att återta Seoul går långsamt beroende på väl förberett och hårdnackat motstånd från Nordkoreanerna. 1.Marinregementet, framryckande längs huvudvägen mellan Inchon och Seoul, tvingas ta sig igenom ett antal mineringar och återtagandet av staden Seoul fördröjs.

Den 16 september startade 8.armén sin framryckning från Pusan. Inledningsvis var rörelsen trög, men den 23/9 bryter det nordkoreanska motståndet samman. Den amfibiska omfattningen med risk för inneslutning leder till en snabb reträtt. Den 8.armén, nu indelad i fyra kårer, behåller trycket och förföljer de bortflyende nordkoreanerna, vilket resulterar i att den 38 breddgraden nås i början på oktober.

Seoul intas den 28 september och den 29/9 genomförs en segerceremoni i parlamentsbyggnaden i Seoul. Det som såg ut som en begynnande förlust hade således vänts till en avgörande seger på mindre än fjorton dagar från den första landstigningen vid Inchon. Förlusterna för FN-koalitionen uppsteg till 3498, det skall dock jämföras med Nordkoreanernas 14000 döda och 7000 tillfångatagna.

Information om hur den nordkoreanska sidan uppfattade situationen är inte tillgänglig i den omfattning som vore önskvärt. Ett antal utskrifter från påstådda fångförhör beskriver Inchonlandstigningen som delvis överraskande. Man hävdar i dessa protokoll att information inte utgått från högre stab, men att man i vissa fall lokalt dragit slutsatser utifrån den förbekämpning som påbörjades den 13/9. Det som påvisas är framförallt att huvuddelen av de Nordkoreanska förbanden i området var reservförband med kort till mycket kort utbildningstid och att underrättelsebedömningarna var riktiga avseende nordkoreanernas möjlighet att motstå en landstigningsoperation. Det går dock att dra slutsatsen att man från nordkoreanskt håll inte hade räknat med att amerikanerna skulle riskera en landstigning så långt norrut, och inte heller att man skulle kunna åstadkomma den så snabbt som man gjorde.

4.2.1 Analys

Inledningen till Koreakriget är intressant ur flera synvinklar. Den försvarande sidan utsattes för ett överraskande inlett anfall med långtgående konsekvenser, men lyckas vända det till sin egen fördel, främst på grund av en enskild beslutssam befälhavare. MacArthur insåg tidigt att den efterhandsituation som uppstod endast kunde utnyttjas om motståndaren tilläts att dra ut sina underhållslinjer till det yttersta, samtidigt som man kunde vinna tid för att planera och genomföra en avskärande operation. Man hade också en klar uppfattning om att ytterligare reserver inte fanns att tillgå, utan huvuddelen av de nordkoreanska stridskrafterna fanns i anslutning till det inringade Pusan. Trots motstånd från såväl högre stab som tveksamheter från underlydande drev MacArthur igenom en mycket riskfylld operation. Inchon ansågs inte lämplig som landstigningsplats på grund av hydrografiska förhållanden, ett trångt inlopp och svåra terrängförhållanden vid landstigningsstränderna. Platsens fördelar låg i dess närhet till kommunikationsknutpunkten Seoul, att det skulle vara svårt för nordkoreanerna att snabbt tillföra trupp från södra Sydkorea samt att det sannolikt skulle innebära överraskning att landstiga på en osannolik plats.

När väl beslut var taget genomfördes planering och förberedelser utomordentligt mycket snabbare än vad gällande doktrin slagit fast. Man tvingades att utnyttja mörker vid huvudstridskrafternas inledande landstigning, främst på grund av tidvattensförhållandena, men trots detta nådde man förstahandsmålen inom fastställd tidsram.

I samband med landstigningen genomfördes vilseledning, dess betydelse begränsades dock av att FN-koalitionen hade totalt luft- och sjöherravälde och att de nordkoreanska sensorerna sannolikt inte uppfattade mycket av de vilseledande åtgärderna.

Man uppnådde inte en total överraskning i själva landstigningsoperationen, men den genomfördes så snabbt att nordkoreanerna aldrig kunde genomföra några motåtgärder. Sannolikt räknade de med att kunna avsluta kriget i Pusanområdet innan man bedömt att en landstigning var möjlig.

Amfibieoperationen i kombination med anfallet ut ur Pusanområdet innebar att man ställde de nordkoreanska styrkorna inför ett tvåfrontskrig, med strypta

underhållslinjer. Under trycket från anfallet söderifrån och behovet av att öppna sina kommunikationslinjer föll det nordkoreanska försvaret samman på sju dagar.

Det avgörande faktorerna för överraskning i det här fallet utgjordes av att man frångick gällande doktrin och genomförde en taktisk landstigning på betydligt snabbare tid än vad som ursprungligen ansågs möjligt, på ett djup som ansågs riskfyllt och på en plats som inte ansågs lämplig. Det möjliggjordes av en chef som vågade driva igenom sin vilja, trots osäkerheter och tvivel från såväl över- som underordnade. Övriga faktorer var att man i stort hade en riktig bild av motståndarens stridskrafter och i viss mån vilseledde honom om var landstigningen skulle ske. Det vill säga kraftfull ledning, oväntat uppträdande, snabbhet/tempo i planering och genomförande, i oväntad terräng utnyttjande den indirekta metoden och operationskonsten avseende en operativ (strategisk) defensiv syftande till att möjliggöra en avgörande taktisk (operativ) offensiv mot den svaghet motståndaren blottlagt. Som kuriosa kan nämnas att de amerikanska förlusterna fram till landstigningen av Inchon var 19 165, varav 4 280 döda. under anfallsoperationen för att återta Sydkorea var förlusterna 5007, varav 865 döda. Utan att dra långtgående slutsatser påvisar det effekten av psykologisk påverkan genom överraskning och den ”stridsekonomi” som kan erhållas.

4.2.2 Faktorer för överraskning

De grundläggande faktorer för överraskning jag anser har påvisats i den här studien utgörs av *riskvillighet* och *oförutsägbarhet* (i ett av befälhavaren på platsen bedömt svårt läge, valde MacArthur att dra ur förband från Pusanområdet för att sätta in dem på en plats ingen tidigare bedömt lämplig för landstigning), *snabbhet/tempo* (Man frångick gällande doktrin avsevärt avseende tid för att planera en mycket komplex landstigningsoperation). Man hade relativt god *kännedom om motståndarens* gruppering och gjorde en riktig bedömning av hans avgörande svaghet. Vilseltningsoperationer genomfördes, men det är tveksamt om vilsledning verkligen hade någon större betydelse som grundläggande faktor i det här fallet. Jag är inte beredd att dra den slutsatsen från det underlag jag tagit del av.

Den indirekta metodens betydelse för överraskning är påtagbar även i det här studerade fallet. Den avgörande svagheten var nordkoreanernas kommunikationer, när dessa skars av bröt deras stridsmoral samman. Operationskonstens betydelse är mera tveksam i det här fallet. Min uppfattning är att amerikanerna inledningsvis negligerade hotet från nordkoreanerna och tvingades till en ofrivillig defensiv med stora förluster. Det var således ingen från början genomtänkt operativ plan som fick sin clou med Inchonlandstigningen.

4.3 **Sammanvägning av faktorer**

Militärteoretikernas för överraskning grundläggande faktorer har i huvudsak bekräftats av fallstudierna. *Vilseledning* har utnyttjats i båda fallen. Manstein i mer omedveten form, men där ryssarna vilseledde sig själva genom att se det de ville se istället för realiteten, i MacArthurs fall som en medveten handling men med tveksamheter kring om den uppfattades av nordkoreanerna. *Oförutsägbarhet* kan sägas föreligga i båda fallen, främst med motiv att motståndaren inte hann vidtaga effektiva motåtgärder utan bröt samman genom psykologisk verkan. *Snabbhet/Tempo* hade en avgörande inverkan i Inchon-fallet, medan den inte var lika tydligt som grundläggande faktor vid Donets. *Riskvillighet* har definitivt bekräftats av båda de studerade fallen. MacArthur är den mer framträdande när han vågade att utnyttja den tillgängliga reserven i en riskfylld landstigning, trots att läget i Pusan var osäkert. Mansteins risk bestod främst i att han utnyttjade rummet, utan att kanske ha full kontroll på den ryska möjligheten att få fram förstärkningar, och drog ur sina bästa förband relativt tidigt för att kunna genomföra motattacken. *Kännedom om motståndaren* har varit framträdande i båda fallen, men från olika perspektiv. Manstein bedömde ryssarnas operationsavsikter riktigt, medan MacArthur gjorde en riktig bedömning av fiendeläget. De två grundläggande faktorer som tillkommer från fallstudierna är den *indirekta metoden*, det vill säga att slå mot fiendens avgörande svaghet istället för att direkt slå mot hans stridkrafter. Begreppet härstammar från Sun Tzu och har levt med under olika namn och med varierande tyngd alltsedan dess. Att det finns med som en grundläggande faktor för överraskning skall nog främst ses mot bakgrund av att kunna uppnå det oväntade och ha många vägar till samma mål (oförutsägbarhet). Det andra är *operationskonst*, att genom en defensiv operation åstadkomma möjligheter för att skapa ett avgörande på taktisk nivå och att inte inlåta sig i avgörande strider förrän de har betydelse för att uppnå de operativa målen. Båda de tillkommande faktorerna har berörts av de undersökta teoretikerna, men delvis förtydligats och bekräftats av fallstudien.

5. Hypotetisk diskussion av framtagna faktorer

5.1 Inledning

Validitetsprövningen blir naturligtvis hypotetisk och kan inte empiriskt bevisas. Det jag vill uppnå med denna del av uppsatsen är en diskussion om DBA leder till att överraskning kan uteslutas som en av krigföringens grundprinciper på grund av att den inte är möjlig att uppnå. Jag avser att utnyttja en hypotes med mothypotes, syftande till att kunna belysa överraskningens möjligheter respektive begränsningar. Det sker ur svenskt operativt perspektiv och om vi innehar respektive inte har DBA. Hypoteserna blir således:

Innehav av DBA leder till ökade möjligheter att överraska en motståndare?

En motståndare med förmåga till DBA kan inte överraskas?

De grundläggande faktorer för överraskning som framtagits genom studien av militärteoretiker respektive i fallstudierna är vilseledning, oförutsägbarhet, snabbhet/tempo, riskvillighet, kännedom om motståndaren och hans intentioner, utnyttjandet av den indirekta metoden och operationskonst (för hypotesprövningen definierat till: en defensiv operation som skapande av möjlighet för taktisk/operativ överraskning). Jag avser att i den hypotetiska diskussionen slå samman oförutsägbarhet och den indirekta metoden, då de är så närliggande att det inte är meningsfullt att särskilja dem.

5.2 Undersökning

5.2.1 Möjliggör DBA överraskning?

Vilseledningsförmågan ökar inte genom att vi äger DBA. Det som ökar är förmågan till att få indikationer på att vår vilseledning givit avsedda effekter. För en underlägsen motståndare är det av mycket stor vikt att kunna kontrollera om de bedömningar som gjorts, avseende vilseledningens effekter, är riktiga innan den avgörande offensiven sätts in. En felbedömning i detta avseende kan leda till konsekvensen att striden blir avgörande, men inte till den underlägsnes fördel. Clausewitz "...ty risken föreligger alltid att det sker förgäves och att man sedan saknar dessa styrkor, där avgörandet sökes..." belyser problematiken ganska väl.

Snabbhet/Tempo är den faktor som framförallt ökar med DBA. Det är själva grunden för framtagandet av konceptet. Såväl tiden för framtagande av beslutsunderlag som beslutstider skall kunna förkortas, särskilt vad avser överraskande vapeninsatser mot motståndarens avgörande svagheter, över hela det operativa djupet. Överraskning får delvis en annan dimension än det tidigare haft med införandet av DBA. Det är inte längre absolut nödvändigt att med operativt relativt orörliga förband, nå in på djupet av motståndarens gruppering för att åstadkomma överraskningens psykologiska fördelar. Det går att tempo-
rärt och upprepat skära av hans underhållsvägar med eld istället för trupp om detta, i den aktuella situationen, är den avgörande svagheten. Det som talar emot det här, är att skyddsförmågan sannolikt kommer att öka mot långt-
skjutande vapensystem, när dess verkan gör det nödvändigt. Historiskt sett har alltid verkan och skydd gått hand i hand avseende utveckling. Det finns inget som tyder på att denna tendens skulle förändras med införandet av DBA.

Riskvillighet. Möjligheten till en högre grad av säkerhet i den riskkalkyl som bör föregå ett risktagande ökar med samma motiv som det som anges nedan, under kännedom om motståndaren. I övrigt påverkas inte detta, då det främst handlar om en individuell förmåga hos chefer och beslutsfattare. Det kan till och med vara så, vilket många befarar, att möjligheten till bättre beslutsunderlag snabbare, leder till att man väntar för länge med att fatta beslut och låter en uppkommen möjlighet passera.

Kännedom om motståndaren ökar sannolikt avseende nuvarande gruppering, verksamhet och avgörande svagheter. En fusion av databaser skulle också kunna möjliggöra att kännedomen om motståndarens stridssätt och chefers personliga egenskaper blir bättre, men då ur ett historiskt perspektiv. Med detta menar jag att analysen efter en stridssituation, kan avsevärt förbättras genom DBA, under förutsättning att tillräckligt med kraft avsätts avseende bearbetning och analys. Den som innehar DBA bör också på ett säkrare sätt kunna förutsäga hur lång tid det tar, från det att motståndaren fattat beslut, tills vi kan möta effektiva motåtgärder. Det inte DBA kan svara på är hur lång tid det tar för honom att fatta beslut, vilka mål och syften han har med sin verksamhet eller hur han avser att använda sina stridskrafter.

Indirekta metoden påverkas inte i någon högre grad mer än av det som tidigare sagts att det kan bli utökade möjligheter att bedöma den avgörande svagheten på ett säkrare sätt. Svagheten med DBA, som inte nog kan poängteras, är att visionen inte, med någon högre grad av säkerhet än tidigare, kan förutse vad motståndaren avser att göra. För att den indirekta metoden skall kunna nyttjas fullt ut krävs det ett beslutsunderlag som kan förutse det Fuller efterlyser i citatet "*Allt bör göras för att ta sådana områden och terrängavsnitt, vars innehav tvingar fienden att ändra sina planer*". Områdena och terrängavsnitten bör dessutom helst kunna tas i den tidslucka som uppstår mellan motståndarens beslut/inledande verksamhet och hans behärskande av terrängen för att ge optimal överraskande effekt med egen bibehållen anfallskraft. DBA löser enligt min uppfattning inte denna problematik.

Operationskonst är mer ett sätt att tänka, något som bör genomsyra såväl beslutsfattare som deras staber. Det som främst berörs är det jag delvis redan varit inne på, att utifrån en överlägsen lägesuppfattning på ett bättre sätt kunna förutsäga kulminationspunkter och bädda för en taktisk triumf som på ett avgörande sätt gör att jag når de operativa målen. Det här är dock förutsägelser och bedömningar, med samma brister som angivits tidigare under kännedom om motståndaren.

5.2.2 Omöjliggör DBA överraskning?

Vilseledning kan försvåras avsevärt av att en motståndare har informationsöverläge. Vilseledning är kanske den viktigaste förutsättningen för överraskning, vilket innebär att det kan bli långtgående konsekvenser för möjligheten att utnyttja denna grundprincip för krigföring. Problemet måste nivåändelas för att kunna diskuteras, då det handlar om olika tidsaspekter. Det måste också betraktas ur perspektivet under- eller överlägsenhet avseende stridskrafter. Det känns ur svenskt perspektiv mest angeläget att diskutera frågan utifrån ett styrkeunderläge och där motståndaren innehar DBA. Jag har tidigare definierat vilseledning som de åtgärder som vidtages i syfte att dölja den egentliga avsikten med planerad eller pågående verksamhet, under tillräckligt lång tid, för att motståndaren inte på ett avgörande sätt skall kunna hindra att avsikten uppnås. Avsikten skall på den operativa nivån utläsas som de operativa målen och syftena. Rummet och tiden är de faktorer som måste beaktas vid framtagandet av möjligheter att vilseleda. Om motståndarens dominans avseende alla tre aspekterna i DBA föreligger, påstår jag att det är omöjligt att genom egna åtgärder vilseleda honom på operativ nivå avseende markstridsförband. Rörligheten blir återigen en begränsning, Clausewitz konstaterande har definitivt återigen blivit aktuellt om det tidigare har kunnat ifrågasättas. Rörligheten i förhållande till möjligheten av direktöverföring av information, medger sannolikt inte att operativa avsikter kan uppnås innan motståndaren hinner påverka detta på ett avgörande sätt, under förutsättning att man är styrkeunderlägsen. Det som bör kunna vara ett ämne för fler uppsatser, är om det är möjligt att vilseleda i syfte att på taktisk nivå, nå taktiska avsikter, och hur detta kan understödjas från den operativa och militärstrategiska nivån.

Snabbhet/Tempo faller på sin egen orimlighet om motståndaren förutsätts inneha DBA. Om han kan fatta beslut snabbare än den som strävar efter att ställa honom inför en serie av överraskande situationer, med en bättre lägesbild och överlägsen förmåga till vapeninsats är inte detta ett framkomligt incitament.

Riskvillighet påverkas inte i någon högre utsträckning i teknisk mening. Det är mer den psykiska påverkan av att veta att man är underlägsen i vissa avseenden som kan göra att denna förmåga nedgår. Det försvårar också möjligheten till

riktiga kostnads-/intäktsberäkningar vid riskkalkyler, när det enda man vet är att motståndaren sannolikt har en bättre lägesbild än den jag själv har.

Kännedom om motståndaren minskar inte. Problemet är, liksom vid riskkalkylen och vilseledning, att motståndaren har en bättre kännedom om det faktiska läget. Det ger honom större möjligheter att riktigt bedöma våra intentioner och syften, även om osäkerheten fortfarande kommer att finnas.

Indirekta metoden påverkas av att det blir svårare att dölja avsikten med mitt handlande. Ett brett urval av vägar till och olika syften för att nå samma avsikt gynnar den indirekta metoden. Problemet är att en styrkeöverlägsen motståndare som innehar DBA, sannolikt relativt snabbt kan göra indirekta vägar till direkta. Det kräver att rummet medger ett utökat antal vägar.

Operationskonsten omöjliggörs inte av DBA, men det tillför sannolikt nya svårigheter att övervinna. Risken ökar för att bli genomskådad avseende intentioner och syften, vilket omintetgör överraskningsmomentet även på taktisk nivå. Överlägsenhet måste nås på andra områden för att kompensera underlägsenheten inom DBA, vilket innebär att man måste vara villig att ta en högre risk än motståndaren om förhållandena i övrigt är lika.

5.3 Resultat

Sammanfattningsvis blir slutsatsen att innehavet av DBA leder till ökade möjligheter att skapa överraskning. Det som kan ifrågasättas är om det ger ökade möjligheter till att genom överraskning nå ett avgörande. Riskvillighet påverkas inte alls eller i negativ riktning, den indirekta metoden och operationskonst är tidlösa faktorer som bygger på kognitiv förmåga hos dess utnyttjare. De utökade möjligheterna återfinns inom de grundläggande faktorerna vilseledning, snabbhet/tempo och kännedom om din motståndare. Snabbhet/Tempo kräver sannolikt maskinell bearbetning och beslutsfattning för att kunna utnyttjas fullt ut, ur bekämpningsperspektiv. Överraskande bekämpning kan uppnås om systemen inom DBA-konceptet kan verka dygnet om, med högsta eldberedskap och över stort djup, med stor precision och/eller yttäckning. Den svenska försvarsmaktens förmåga till bekämpning är idag nere på mycket korta tider mellan beslut och insats, avseende markstridsförband, det är främst lägesbestämning och räckvidd som kan förbättras. Det som framförallt måste utvecklas är tiden för att förbereda insats från flygstridskrafter, attackhelikopter inräknat.⁶¹

Undersökningen leder också fram till slutsatsen att den svenska försvarsmakten inte kan avsäga sig en utveckling mot DBA om man skall kunna överraska en styrkeöverlägsen motståndare. Jag menar inte att innehav av DBA är den helt avgörande faktorn, men det finns en tydlig tendens att det inte är möjligt att uppnå överraskning på operativ nivå om motståndaren äger DBA. Jag vill förtydliga att med operativ nivå avses även en operativ defensiv i syfte att möjliggöra ett avgörande taktiskt anfall med operativ målsättning.

Det finns också tendenser som tyder på att avgörande endast kan nås med insättandet av markstridsförband. De senare krigen, med tyngdpunkt på flygstridskrafter och långtskjutande precisionsvapen, har inte nått ett avgörande, förrän även markförband satts in. Gulfkriget, Bosnien och Kosovo är tydliga exempel på detta. Å andra sidan har inte de sovjet/ryska markoperationerna i Afghanistan respektive Tjetjenien, kännetecknats av snabba avgöranden heller.

⁶¹ Cykeln för planerad insats av attackflyg är ca 30 timmar, enligt uppgifter från USMC FM 6-20-10 The Targeting Process, Chapter 3 ATO, (<http://www.adtdl.army.mil/cgi-bin/atdl.dll/fm/6-20-10/toc.htm>) för attackhelikopter anges cykeln som snabbare utan att exakt beskriva processen. Vid kontakt med officerare inom det svenska arméflyget anger de planeringstiden för effektiv insats till 6-8 timmar.

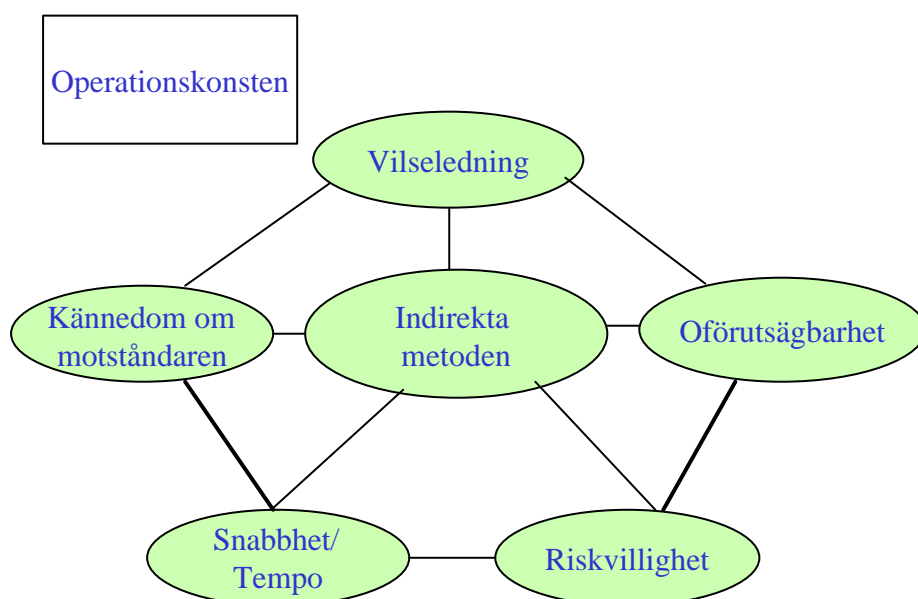
Problematiken med asymmetriska krig är främst att finna den avgörande svagheten och att applicera överraskning på en motståndare som strider utan att ha

behov av att behärska viss terräng eller det vi normalt kallar för yttre- och inre linjer. Det asymmetriska kriget ligger inte inom ramen för denna uppsats, men torde vara nog så intressant att undersöka ur överraskningsperspektiv.

6. Syntes

Frågeställningen för uppsatsen är: Vilka grundläggande faktorer i begreppet överraskning bör övervägas vid planering och genomförande av operativ-/högre taktisk verksamhet, för att möjliggöra att motståndaren, genom våra åtgärder, på ett avgörande sätt skall drabbas av överraskning?

Frågan kan besvaras enbart med de faktorer som framkommit i den tidigare studien och överlevt hypotesprövningen. Det som är viktigt att påpeka, om det inte framkommit med tydlighet tidigare, är att medveten överraskning sannolikt inte kan uppstå i utnyttjandet av en enskild faktor. Faktorerna har ett inbördes beroende och det är i syntesen av dem som överraskning uppstår. En modell av det ömsesidiga beroendet skulle kunna utformas enligt nedan:

Figur 2: Modell utvisande överraskningens grundläggande faktorerers inbördes förhållande och ömsesidiga beroende

Förmågan att överraska en motståndare tillhör operationskonsten. Det ligger i överraskningens natur att det inte går att följa uppställda regler. Den enda regel som bör finnas är att vara oföränderligt föränderlig och att anpassa föränderligheten till varje enskild situation. Operationskonsten skulle då vara överordnad

de andra framtagna faktorerna, då det är operationskonsten som lägger grunden till att förutse och utnyttja en uppkommen möjlighet. Operationskonsten är då främst beroende av motståndarens handlande, medan de andra faktorerna i huvudsak kan sägas vara beroende av den egna förmågan.

Den indirekta metoden är central och konstant, då den är en förutsättning för möjligheten till att utveckla de andra faktorerna. Utan överväganden om- och inslag av den indirekta metoden i operativ- och högre taktisk verksamhet har jag svårt att se att merparten av de övriga grundläggande faktorerna överhuvudtaget kan utvecklas. Kan samma syfte uppnås med olika mål och på olika vägar till målet skapas oförutsägbarhet. Oförutsägbarheten eller osäkerheten är en förutsättning för att kunna vilseleda motståndaren. Framgångsrik vilseledning kan endast ske med kännedom om motståndarens sensorer, förutfattade meningar och underrättelseförmåga. Kännedom om motståndarens förmåga till att på ett väsentlig sätt påverka att överraskningsmomentet går förlorat innan syftet är uppnått, är avgörande för övervägandet om den egna snabbheten är tillfylles. Snabbheten och tempot kan ökas på ett överraskande sätt om riskvilligheten medger att de långsammaste systemen överges för den tidsperiod som krävs för att uppnå uppställt syfte. Riskvilligheten påverkar oförutsägbarheten genom att uppträdandet kan uppfattas som okonventionellt. Det kan bestå av att liksom egypterna under Yom Kippur nå lokal luftöverlägsenhet genom att samla ett stort antal luftvärnssystem till en begränsad yta eller att enligt den rysk/tyska modellen med framryckningar in på djupet lämna båda sina flanker öppna och därmed med kraft kunna slå mot de avgörande svagheter.

Det går att finna fler beröringspunkter mellan de sex av varandra beroende faktorerna, men ovanstående beskrivning är tillräcklig för att skapa en bild av att det inte är en enskild faktor som i sig är avgörande för om överraskning skall uppnås. Det är i syntesen av alla, eller flertalet av, faktorerna som överraskning kan skapas. Här ligger också problemet med hur pedagogiken bör förändras för att kunna skapa en bättre utbildning i "krigskonstens viktigaste princip". Avhandlar man överraskning som en helhet, utan att analysera vad som måste uppnås i varje enskild faktor blir komplexitets- och abstraktionsnivån hög, vilket kanske bidragit till den styvmoderliga behandlingen av överraskning i utbildningen vid FHS.

7. Utbildning

7.1 *Den enskilda officerens förmåga och attityder*

”Kalkylerad risk, ledsagat av skicklighet är rätt sätt att tolka mottot, ’l’audace, tojours l’audace”.⁶² Det finns en tendens att värdera mannen med så kallade rätta åsikter allt för högt – några skulle kalla det kulten av slätstrukenhet – glömmandes erfarenheter från tre tusen år av militärhistoria. Män som i huvudsak leder med säkerhet som motto vinner sällan krig, i krig härskar det oförutsedda och överraskning och originalitet är de avgörande trumfkorten.”⁶³

Citatet beskriver, om än på ett drastiskt sätt, det jag anser vara den viktigaste förutsättningen för att kunna överraska en motståndare. Attityden hos den enskilde såväl som i utbildningsfilosofin, måste vara att alltid överväga hur man genom ett överraskande uppträdande skall kunna nå uppställda syften. Idag är detta mer eller mindre underförstått, då det i princip är omöjligt att uppnå lokal överlägsenhet mot en starkare angripare, om inte överraskning utnyttjas. Problemet är att konsekvensen av ett felaktigt beslut sällan blir synligt, då utbildningen inte kommer längre än till en planeringsfas. I de flesta operativa planer som utarbetas finns det handlingsfrihet, syftande till att kraftsamlat kunna anfälla. Det som oftast saknas är hur man för den taktiska nivån skall uppnå ett minst 3:1-förhållande där det kraftsamlade anfallet sätts in, vilket gör att den kanske viktigaste delen i operationskonsten aldrig berörs. Jag anser att en operationsplanering måste bädda för en för operationen avgörande framgång på den taktisk nivån.

Det får inte förekomma attityder som förespeglar att överraskning är så svårt att åstadkomma, att man i en era av ständig tidsbrist överger den kanske viktigaste principen för framgångsrik offensiv krigföring. (Jag poängterar ytterligare en gång att framgångsrik skall tolkas som att nå uppställda offensiva mål med i bästa fall bibehållen anfallskraft. En inte nog så viktig parameter att beakta i en svensk försvarsmakt med krympande resurser.)

⁶² Napoleons motto, betydande ”djärvhet, ständigt djärvhet.

⁶³ Av författaren översatt citat ur Liddell-Hart (1999) sid 218

7.2 Implementering vid utbildning av officerare

7.2.1 Utveckling av metodik

Jag anser att det som nu påbörjats vid FHS, avseende militärteoretiska studier, är av mycket stort värde för att utveckla den enskilda officerens förmåga och attityd. I studiet av empiriska framgångsrecept föds också nya idéer till hur krigföringens grundprinciper kan utnyttjas med dagens tekniska utveckling som ram. Det man kan överväga är om de studier som idag genomförs över ett relativt brett ämnesområde bör fokuseras till smalare områden som utvecklas efterhand. Manöverkrigföring är ett bra koncept att utgå ifrån, men jag tror att man skulle vinna på att fördjupa kunskapen i dess ingående delar, genom att inte ge fullt så allmänna anvisningar för essäer. Efter att insikten om vad som skall uppnås är nådd, bör koncentrationen ske till hur det skall uppnås. För att kunna göra det måste en fördjupning ske inom alla delområden, inte bara av de fem ringarna⁶⁴, utan även inom de krigföringens grundprinciper som manöverkrigföring lutar sig mot.

De operativa och taktiska delkurserna bör i större utsträckning vara dubbelsidiga, där genomförandefasen ges en högre prioritet. För att kunna göra detta finns det olika vägar att gå. Under förutsättning att tiden för den operativa utbildningen inte kan förlängas, bör utbildningen koncentrera sig till ett gemensamt scenario och operationsområde för samtliga delkurser. Det skulle medge en utveckling mot genomförande som idag inte finns. Genomförs inte de planerade operationerna uppfattas heller inte konsekvenserna av en bra eller dålig operationsplanläggning. Det jag avser med dubbelsidighet är att få en levande motståndare. Jomini beskriver väl vad som avses i citatet "It is a very easy matter for a school-man to make a plan for outflanking a wing or threatening a line of communications upon a map, where he can regulate the positions of both parties to suit himself. But when he has opposed to him a skilfull, active, and enterprising adversary whose movements are a perfect riddle, then his dif-

⁶⁴ De fem ringarna används vid FHS som ett sammanfattande namn på funktionerna i syfte att öka förståelsen för sammanhanget (Uthållighet, Underrättelsetjänst, Ledning, Bekämpning och Rörlighet)

ficulties begin...I should have a much higher regard for the man who could form sound conclusions as to the movements of the enemy than for him who could make a grand display of theories...”⁶⁵

Bedömandemetodiken är egentligen inte grundproblemet för att överraskning skall ges en högre prioritet vid planering av operationer och taktiska förlopp. Jag anser den vara av mindre betydelse om den attityd hos den enskilde officeren som beskrivs i föregående kapitel kan uppärbetas. Man kan dock överväga hur man skall presentera fiendens handlingsmöjligheter. Idag presenteras normalt sannolikaste och för den egna sidan farligaste möjligheten, vilka utarbetas till hans handlingsalternativ. Jag anser att det vore av värde att även presentera vad som är farligast för motståndaren. Det skapar en inställning till att hitta hans avgörande operativa svagheter tidigt i bedömandet, vilket sedan kan utnyttjas i den fortsatta planeringen. Med dagens metodik faller man lätt i fällan att endast värdera vad hans svagheter är i det eller de alternativ som valts till att utgöra grunden för den fortsatta planeringen. Dessa kan dessutom visa sig vara helt felaktiga när verksamheten skall genomföras.

⁶⁵ Hittle (1947) sid 140-141

7.2.2 Utveckling av tillämpning

Under de tillämpningsövningar som genomförs i form av stabsövningar och för arméns del ASSÖ/LSÖ, finns en tendens till att prestige mellan chefer i allt för hög grad styr utvecklingen av dessa övningar. Slutsatserna efter de två senaste årens övningar (ASSÖ 2000 och LSÖ 2001) har varit att övningarna i än högre grad skall formaliseras. Jag tror att det är en farlig väg att gå. Det kan inte vara riktigt att skilja på taktik och stabsmetodik⁶⁶. De påverkar varandra så starkt att det är omöjligt att utveckla den ena utan den andra. Det får inte vara rädslan för att misslyckas som styr utformningen av våra övningar, när det i själva verket är misslyckandena som leder till den snabbaste utvecklingen.

Anser man att duglighetsnivån är för låg hos den enskilde stabsmedlemmen för att genomföra en mer tillämpad övning, bör detta avhjälpas genom att ytterligare övningar genomförs. Den tid som nu ägnas GASA på Chefsprogrammet skall således vara kvar även framgent, gärna med deltagande av Divisionsstaben.

Jag ser egentligen inget behov av att genomföra övningarna med skarpa förband, om inte syftet är klarlagt att de deltagare för att staberna skall få så bra övning som möjligt. Det som däremot är ett behov i logik med det jag tidigare sagt om operationskonstens viktigaste övervägande, om att skapa möjligheter för den taktiska nivån, är att operationsledningen deltagare. Sammanhanget mellan operationer och taktik är viktigt för att skapa en riktig bild av det ömsesidiga beroendet som finns mellan dem. Det kanske inte är nödvändigt att operationsledningen är övad i samma tillämpningsgrad som Divisionsstaben, men de bör definitivt finnas med.

För att skapa förståelse för vad som krävs bör det även här genomföras dubbelsidiga övningar, med utrymme för att avbryta och göra om. Det som genomförs idag leder inte till utveckling. Upplevelsen efter två genomförda övningar är att motståndaren inte bara uppträder stereotyp och förutsägbart, han verkar dessutom invänta Divisionens beslutscykel. Jag förstår egentligen inte hur man

⁶⁶”På grund av den ringa rörligheten och det konstanta behovet av rast och utspisning hos infanterimassorna, förkvävdes och ersattes originaliteten av metodiken” Citat från Fuller. Om några av orden byts ut skapas det en mening att begrunda: På grund av prestige och det konstanta behovet av att inte riskera ett misslyckande under övning, förkvävdes krigskonsten och ersattes av metodiken.

utifrån dessa erfarenheter kan utveckla stabs- och ledningsmetodiken. Jag tror att ett helt annat resultat skulle uppnås vid en fullt dubbelsidig övning, där tillkortakommanden skulle leda till krav på direkta förändringar. Om syndabockstänkandet kan ersättas av ett systemutvecklingstänkande tror jag att det är en fullt framkomlig väg.

8. Förslag till fortsatt forskning

Jag har redan i de tidigare kapitlen berört förslag till fortsatt forskning inom ämnesområdet överraskning. Redan i inledningen framförde jag att uppsatsen mest skall ses som ett arbete syftande till att vara en inledning till fortsatta undersökningar. Jag har också berört att förstudien inför den här uppsatsen gav vid handen att överraskning är ett ur svenskt militärteoretiskt perspektiv relativt outforskat område.

Om överraskning skall vara kvar som en prioriterad grundprincip i den svenska försvarsmaktens markstridsdoktrin som är under utveckling, bör ett vidare forskningsarbete och C-uppsatsskrivande inom ämnesområdet främjas.

Det kvarvarande sidantalet medger inte någon mer detaljerad utveckling av framtida forskningsområden, men jag avser att framlägga ett förslag till övergripande plan och några exempel på förenklade problemformuleringar/frågeställningar.

Jag anser det vara av vikt att den Operativa Institutionen vid FHS, i samarbete med försvarsmakten, bör överväga att hårdare än idag styra ämnesvalen till uppsatserna, i syfte att långsiktigt bygga upp en databaserad kunskapsbank. Kunskapsbanken skall efterhand som den anses vara av värde göras tillgänglig via FHS hemsida, i syfte att skapa ett högre intresse- och förståelse för behovet av högre taktisk- och operativ utveckling även utanför skolan och en trängre krets i våra staber. En positiv bieffekt av en sådan satsning är att kvalitén på arbetena förmodligen höjs, genom att det sannolikt skapar en högre motivation för de som skriver uppsatserna.

Efter detta övergripande inlägg om hur man bör se på möjligheterna att på ett bättre sätt än idag ta vara på den kunskap som byggs upp av uppsatsskrivandet, avser jag nu att kort återgå till ämnen jag vill föreslå till vidare forskning.

För att inleda med bristerna i föreliggande uppsats bör, för att få ökad giltighet av de grundläggande faktorer för överraskning som framkommit i den här undersökningen, fallstudien utökas för att statistiskt säkerställa faktorernas giltighet (Delbrücks kvantitativa komparativa metod)

Det finns också ett antal områden som avgränsades bort vid skrivandet av den här uppsatsen:

- Konsekvenserna av att tillämpa överraskning som en av krigföringens grundprinciper vid internationella insatser av fredsframtvungade karaktär förtjänar att undersökas.
- I konsekvens med ovanstående bör man överväga att undersöka vad överraskning i det asymmetriska kriget har för möjligheter/begränsningar och vad det innebär avseende det som idag i vid bemärkelse kallas Force Protection. För att förtydliga, har jag i den här frågeställningen antaget att svenska styrkor insatta i internationella insatser är teknologiskt överlägsna och således möter en eller flera motparter, vars teknologiska nivå medför att det föreligger risk för asymmetrisk krigföring.
- Uppdragstaktik ? Kommandostyrning, hur bör den svenska ledningsmetodiken utformas för att möjliggöra optimal förmåga att överraska?
- Överraskning och vilseledning sägs vara av stor vikt i det ryska (militär-) strategiska och operativa tänkandet. För närvarande är det förbehållet några enstaka individer i den svenska försvarsmakten att ha insikt i det ryska militära tänkandet. Jag anser att det skulle vara av stor vikt att om möjligt översätta och analysera ryska militärteoretiska verk⁶⁷. Detta ställningstagande skall inte främst ses som ett tecken på att jag anser att de fortfarande utgör vårt primära hot, utan skall ses som min personliga övertygelse att det skulle vara av stort värde för utvecklingen och återinförandet av operationskonsten vid skolan.

Det var några förslag till fortsatt forskning, av vilka jag anser att det sistnämnda bör prioriteras. Det är sannolikt inget ämne för en C-uppsats, men bör beaktas i den övriga forskningen vid skolan.

9. Sammanfattning

Uppsatsen avhandlar, ur ett operativt- och högre taktiskt markstridsperspektiv, den kanske viktigaste grundprincipen för offensiv krigföring, **överraskning**. Den främsta anledningen till ämnesvalet, är att jag inte anser att den operativa- och högre taktiska utbildningen vid Försvarshögskolan (FHS) återspeglar tyngden som överraskning ges, i det som för närvarande kan anses vara vår markstridsdoktrin, AR 2. Utbildningen vid FHS kan sägas avhandla principen som en helhet, vilket leder till att komplexitets- och abstraktionsnivån blir hög, vilket i sin tur kanske bidragit till den styvmoderliga behandlingen av överraskning. Förståelsen och grunden för att kunna genomföra meningsfulla diskussioner underlättas inte heller av att det saknas en generell definition av överraskning i den svenska militärteoretiska nomenklaturen. Jag såg därmed ett behov av att försöka utröna **överraskningens grundläggande faktorer** ur ett militärteoretiskt perspektiv, främst i syfte att skapa minskad abstraktions- och komplexitetsnivå och därmed ökade möjligheter till förståelse, men också för att skapa en gemensam generell definition som grund för fortsatta diskussioner och utveckling av utbildningen inom ämnesområdet. För att avgränsa undersökningsområdet valde jag att utforska överraskningens grundläggande faktorer i endast en av den svenska försvarsmaktens huvuduppgifter, **det väpnade angreppet**, med överväganden i planering och genomförande av operativ- och högre taktisk verksamhet som grund.

Den inledande undersökningen av tidigare forskning inom ämnesområdet, resulterade i att jag tyckte mig finna en avsaknad av forskning på den **operativa nivå**, särskilt ur ett svenskt operativt-/högre taktiskt perspektiv. Den strategiska nivån, särskilt det strategiska överfallet kan sägas vara väl utforskat, men den forskningen gav inte svaren på uppsatsens problemformulering eller frågeställning: *Vilka grundläggande faktorer i begreppet överraskning bör övervägas vid planering och genomförande av operativ-/högre taktisk verksamhet, för att möjliggöra att motståndaren, genom våra åtgärder, på ett avgörande sätt skall drabbas av överraskning?*

Vid överväganden om metodval framkom att den militärteoretiska empirin var den väg som var mest lämpad för undersökningsområdet. En C-uppsats ger inte

tillräckligt utrymme för en kvantitativ komparativ fallstudie, varför genvägen att utnyttja kvalitativ analys av vad erkända militärteoretiker skrivit om överraskning och dess grundläggande faktorer valdes. Giltigheten, eller om man så vill validiteten, i de faktorer som framkom i analysen av militärteoretikerna, prövades därefter i praktiskt genomförande av operativ verksamhet och i ett framtidsscenario. En, i och för sig mycket begränsad, kvalitativ komparativ fallstudie valdes som svar på det förstnämnda och en hypotetisk diskussion som svar på det sistnämnda. Som avslutning på undersökningen valdes en diskussion i form av en syntes, syftande till att finna en modell av- och beskriva hur de olika grundläggande faktorerna interagerar och är beroende av varandra, för att möjliggöra att motståndaren blir överraskad på ett för striden avgörande sätt.

I syfte att återknyta till mitt ursprungliga intresse för ämnesområdet och om möjligt säkerställa att mitt arbete implementeras i den fortsatta utvecklingen av den operativa- och högre taktiska utbildningen vid FHS, valde jag att avsluta med en begränsad diskussion om hur överraskning på ett bättre sätt än idag bör realiseras vid olika kurser och övningar.

Resultat i de olika undersökningsdelarna:

I tabellform är resultatet av undersökningen om militärteoretikernas syn på grundläggande faktorer för överraskning enligt följande:

Faktor/Teoretiker	Sun-Tzu	Jomini	Clausewitz	Fuller	Liddell-Hart	Fre-kvens
Vilseledning	X	X	X	X	X	5
Kännedom om motståndaren	X	X		X	X	4
Oförutsägbarhet	X		X	X	X	4
Riskvillighet				X	X	2
Snabbhet/Tempo	X		X	X		3
Operationskonst	Tendens		Tendens	X	Tendens	3
Indirekta metoden	Tendens			Tendens	Tendens	3

Tabell 1: Utvisande resultat efter undersökningen av militärteoretikerna.

Den enda gemensamma beståndsdel som återfanns hos alla teoretiker var att vilseledning utgör en grundläggande faktor för att kunna överraska motstånda-

ren. Det är med anledning av att jag valt att presentera det sammanvägda resultatet i tabellform, viktigt att påpeka att det inte är antal gånger den grundläggande faktorn förekommer som avgör dess betydelse för att åstadkomma överraskning. Jag valde att arbeta vidare med samtliga faktorer som anges i tabellen.

Resultatet från fallstudien överrensstämde väl med resultatet från studien av militärteoretikerna. Den indirekta metodens betydelse som grundläggande faktor för överraskning bekräftades definitivt av fallstudien. Tendensen att operationskonsten har betydelse stärktes i ett av fallen, vilket gjorde att jag valde att ta med även denna i den fortsatta undersökningen.

De för överraskning grundläggande faktorernas framtida giltighet och begränsningar blir naturligtvis förmodad och kan inte empiriskt bevisas. Det jag ville uppnå med denna del av uppsatsen var en diskussion om Dominant Battlespace Awareness (DBA) leder till att överraskning kan uteslutas som en av krigföringens grundprinciper på grund av att den inte är möjlig att uppnå. Resultatet från den hypotetiska diskussionen kan sammanfattas i undersökningens slutsats, att innehavet av DBA leder till ökade möjligheter att skapa överraskning. Det som kan ifrågasättas är om det ger ökade möjligheter till att genom överraskning nå ett avgörande. Undersökningen ledde också fram till slutsatsen att den svenska försvarsmakten inte kan avsäga sig en utveckling mot DBA om man skall kunna överraska en styrkeöverlägsen motståndare. Jag menar inte att innehav av DBA är den helt avgörande faktorn, men det finns en tydlig tendens att det inte är möjligt att uppnå överraskning på operativ nivå om motståndaren äger DBA

Konklusion/Syntes

Det som är viktigt att påpeka, om det inte framkommit med tydlighet tidigare, är att medveten överraskning sannolikt inte kan uppstå i utnyttjandet av en enskild faktor. Faktorerna har ett inbördes beroende och det är i syntesen av dem som överraskning uppstår. En modell av det ömsesidiga beroendet skulle kunna utformas enligt nedan:

Figur 2: Modell utvisande överraskningens grundläggande faktorerers inbördes förhållande och ömsesidiga beroende

Förmågan att överraska en motståndare tillhör operationskonsten. Det ligger i överraskningens natur att det inte går att följa uppställda regler. Den enda regel som bör finnas är att vara oföränderligt föränderlig och att anpassa föränderligheten till varje enskild situation. Operationskonsten skulle då vara överordnad de andra framtagna faktorerna, då det är operationskonsten som lägger grunden till att förutse och utnyttja en uppkommen möjlighet. Den indirekta metoden är central och bör ses som konstant, då den är en förutsättning för att utveckla merparten av de andra faktorerna.

Avslutningsvis har undersökningen lett fram till ett otal nya undersökningsområden, varav några är utvecklade i kapitel 8. Dessa bör kunna användas som framtida underlag för C-uppsatsskrivande vid FHS för att ytterligare fördjupa kunskapen om operativ- och högre taktisk överraskning. I den begränsade diskussionen om utvecklingen av officersutbildningen vid FHS är det framförallt skapandet av en positiv attityd till möjligheten att överraska en motståndare som bör framhållas.

10. Litteraturförteckning

10.1 Litteratur

- Appleman, R.E (1961) *South to the Naktong, North to the Yalu*, Washington DC, Office of the Chief of Military History, USA
- Andersen, H (1994) *Vetenskapsteori och metodlära*, Lund, Studentlitteratur
- Bonniers svenska ordbok (1983), Stockholm, Bonnier Fakta Bokförlag
- Clausewitz, C von (1991) *Om kriget*, Stockholm, Probus
- Cross, R (1993) *Citadel, the battle of Kursk*, London, Michael O'Mara Books
- Deighton, L (1979) *Blixtkrig*, Stockholm, Atlantis
- Dupuy, T (1984) *The Evolution of Weapons and Warfare*, NY, Da Capo Press
- Ejvegård, R (1996) *Vetenskaplig metod*, Lund, Studentlitteratur
- Freedman, L (1994) *War*, Oxford, University Press
- Friman et. al. (2001) *Mäster Wus krigskonst*, Stockholm, FHS (u. publicering)
- Friman/René (2000), *Den operativa krigskonstens grunder*, Stockholm, Elan-
ders Gotab
- Fuller, J F C (1945), *Pansarkrig*, Stockholm, P A Norstedt & Söner
- Försvarsmakten (1995) AR 2 (M 7741-100612)
- Gareev, M.A (1988), *M.V Frunze Military Theorist*, Suffolk, Richard Clay Ltd
- Gareev, M.A (1998), *If War comes tomorrow ?*, London, Cass Ltd
- Glantz, D. (1989), *Soviet Military Deception in Second World War*, London,
Cass Ltd
- Glantz, D. (1991), *Soviet Military Operational Art*, London, Cass Ltd
- Gooch (1982), *Military Deception and Strategic Surprise*, London, Cass Ltd
- Guderian, H, (1999), *Achtung – Panzer!*, London, Brockhampton Press
- Hittle, J.D (1947), *Jomini's Art of War*, Harrisburg, Fourth printing 1965, The
Telegraf Press, USA
- Hugemark, B (1990) *Urladdningen, 1940 – Blixtkrigens år*, Stockholm, Probus
Förlag
- Jervis, R (1976), *Perception and Misperception in International Politics*, Prin-
ceton, Princeton University Press
- Jukes, G (1974) *Pansarslaget vid Kursk*, Stockholm, Aldus/Bonnier

- Kam, E (1988) *Surprise Attack, The Victims Perspective*, Cambridge/Massachusetts, Harvard University Press, USA
- Levite, A. (1987) *Intelligence and Strategic Surprises*, New York, Columbia University Press, USA
- Liddell-Hart, B.H (1999), *Thoughts on War*, Spellmount Ltd, Kent, UK
- Lind, W S. (1985), *Maneuver Warfare Handbook*, Westview Press, Inc
- Manstein, E. von (1994), *Lost Victories*, Californien, Presidio Press
- Mellenthin, F.W von (1956), *Panzer Battles*, University of Oklahoma Press
- Montgomery of Alamein (1968) *A history of Warfare*, London, Collins Ltd
- Mårtensson, H (1995) *von CLAUSEWITZ OM KRIGET kommentarer, definitioner och register*, Stockholm, Probus Förlag
- Paret et.al.(1986), *Makers of Modern Strategy*, N J, Princeton University Press
- Rimstrand, T et al(1997), *Strategisk läsebok*, Stockholm, Norstedts tryckeri AB
- Perlberg, M.F,(1992), *Intelligence Lessons Learned from the Battle for Crete May 1941*, (940.541.499.8), Stockholm, Militärvetenskapliga biblioteket FHS,
- Shukman, H,(1997), *Stalin´s Generals*, London, Orion Books Ltd
- Smedberg, M,(1994), *Om stridens grunder*, Stockholm, Page One Publ. AB
- Smith. R,(1991), *The third reich, the road to Stalingrad*, Time Life Books
- Sun Tzu,(1996), *Om krigets konst*, Stockholm, Nerenius och Santérus Förlag
- Ulfving,L,(2000), *Den stora maskeraden, Sovjetrysk militär vilseledning sett i ett historiskt perspektiv*, Stockholm, Norstedts Tryckeri AB
- Whaley, B,(1969), *Stratagem: Deception and Surprise in War*, Massachusetts: MIT Center for International Studies

10.2 Internet

- Operational Art´s Origins*, Bruce W. Menning, <http://www-cgsc.army.mil/milrev/english/sepoct97/menning.htm>, 2001-02-22.
- FM 100-5 Operations och FM 101-5-1/MCRP 5-2A Operational Terms and Graphics*, <http://www.adtdl.army.mil/atdls.htm>, 2001-02-22
- HQ X Corps War Diary Summary for operation Chromite*, <http://carlisle-www.army.mil/cgi-bin/usamhi/DL/>, 2001-02-19